

Obilježja i pojavni oblici vršnjačkog nasilja s posebnim osvrtom na odabrana pitanja

Tadić, Matea

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:233929>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-06-30**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet Osijek
Diplomski studij sociologije i engleskog jezika i književnosti

Matea Tadić

**Obilježja i pojavni oblici vršnjačkog nasilja s posebnim osvrtom na
odabrana pitanja**

Diplomski rad

Mentor: izv. prof. dr. sc. Barbara Herceg Pakšić

Osijek, 2023.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet Osijek
Katedra za sociologiju
Diplomski studij sociologije i engleskog jezika i književnosti

Matea Tadić

Obilježja i pojavnici oblici vršnjačkog nasilja s posebnim osvrtom na odabrana pitanja

Diplomski rad

Područje: društvene znanosti, polje: sociologija, grana: posebne sociologije.

Mentorica: izv. prof. dr. sc. Barbara Herceg Pakšić

Osijek, 2023.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napisao/napisala te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s navođenjem izvora odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan/suglasna da Filozofski fakultet u Osijeku trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta u Osijeku, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku 19.09.2023.

Matea Jadić, 0122226099

Ime i prezime studenta, JMBAG

SAŽETAK

Vršnjačko se nasilje definira kao neželjeno agresivno ponašanje usmjereno prema određenoj osobi, koje se ponavlja duže vrijeme i u kojem postoji nesrazmjer snage ili moći između počinitelja i žrtve, a počelo se promatrati 70-ih godina prošlog stoljeća u skandinavskim državama. Ubrzo nakon toga interes za proučavanjem vršnjačkog nasilja pojavio se i u ostatku svijeta, a došlo je do saznanja da postoje razni oblici vršnjačkog nasilja. Ono se najčešće dijeli na fizičko, verbalno i relacijsko ili indirektno, uz elektroničko i seksualno koji se vode kao posebne kategorije. Fizičko i verbalno nasilje najčešći su oblici vršnjačkog nasilja i najlakše ih je prepoznati. S druge strane, relacijsko nasilje odnosi se na indirektno radnje kao što su ogovaranje ili isključivanje iz grupe vršnjaka. Elektroničko se nasilje provodi najčešće putem društvenih mreža, a očituje se u neželjenim objavama, komentarima ili porukama, dok seksualno može biti kombinacija svega toga, ali sa seksualnom tematikom. Bez obzira o kojoj se vrsti radilo, vršnjačko nasilje ostavlja negativne posljedice na one koji sudjeluju u njemu. Žrtve i počinitelji vršnjačkog nasilja u prosjeku češće pate od depresivnih i anksioznih poremećaja te suicidalnih misli, a čak i u odrasloj dobi osobe mogu pokazivati štetne obrasce ponašanja zbog pretrpljenog vršnjačkog nasilja u školskim danima. Postoje razni programi i mjere prevencije nasilja, a pokazalo se da su uspješne metode pristupiti počiniteljima i žrtvama s razumijevanjem, ali uporno (nenasilno) kažnjavati počinitelje, uključiti zajednicu i roditelje te educirati djecu, služiti kao pozitivan primjer i postaviti stroge granice oko toga što je prihvatljivo ponašanje, a što ne.

Ključne riječi: vršnjačko nasilje, škola, prevencija, elektroničko nasilje

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. OBLICI VRŠNJAČKOG NASILJA	2
2.1 FIZIČKO NASILJE	2
2.2. VERBALNO NASILJE	3
2.3. INDIRECTNO (RELACIJSKO) NASILJE	3
2.4. SEKSUALNO NASILJE	4
3. ELEKTRONIČKO NASILJE	4
3.1. SULEROV UČINAK MREŽNE DEZINHIBICIJE	6
3.1.1. Anonimnost	6
3.1.2. Nevidljivost	6
3.1.3. Asinkronost	7
3.1.4. Anonimnost, nevidljivost, asinkronost i moralno distanciranje	7
3.2. ELEKTRONIČKO NASILJE U DOBA PANDEMIJE KORONAVIRUSA	8
3.3 POVEZANOST TRADICIONALNOG I ELEKTRONIČKOG VRŠNJAČKOG NASILJA	11
4. OSOBINE SUDIONIKA U VRŠNJAČKOM NASILJU	14
4.1. FIZIČKE OSOBINE	14
4.2 OSOBINE LIČNOSTI	16
4.3 SOCIOEKONOMSKI STATUS	16
5. POSLJEDICE VRŠNJAČKOG NASILJA	17
5.1 SINDROM ODRASLIH NAKON VRŠNJAČKOG NASILJA	18
5.2 POSLJEDICE VRŠNJAČKOG NASILJA NA PSIHIČKO ZDRAVLJE U ODRASLOJ DOBI	18
5.2.1 Vršnjačko nasilje, depresivni i anksiozni poremećaji	18
5.2.2. Vršnjačko nasilje i samoubojstvo	20
6. RAZLIKE U POJAVNOSTI VRŠNJAČKOG NASILJA PREMA SPOLU	22
7. PRAVNI OKVIR ZA RJEŠAVANJE PROBLEMA VRŠNJAČKOG NASILJA U REPUBLICI HRVATSKOJ	25
8. USPJEŠNOST PROVEDBE MJERA ZA SUZBIJANJE VRŠNJAČKOG NASILJA	30
9. ZAKLJUČAK	32
10. POPIS LITERATURE	33

1. UVOD

Vršnjačko nasilje gotovo je neizbježna pojava u svim grupama djece. Ono ima utjecaja na žrtve, ali i počinitelje. Ponekad ga je teško prepoznati zbog različitih oblika, pa ga nastavnici, odgajatelji i roditelji ne uspiju otkriti. Vrlo je bitno otkriti vršnjačko nasilje i djelovati kako bi ga se suzbilo te educirati djecu, roditelje, odgajatelje i nastavnike jer ono što djeca proživljavaju danas oblikuje osobe koje će postati sutra. Vršnjačko nasilje specifično je po tome što ga karakterizira ponavljanje nasilnih radnji, to jest, žrtva mu je izložena kroz duži period vremena (Olweus, 1998). Također, između počinitelja i žrtve postoji nesrazmjer moći. Bilo da je počinitelj fizički jači, ima viši socijalni ili društveni status, žrtva se u velikoj mjeri smatra slabijom i manje vrijednom te se stoga i teže suprotstavlja počinitelju nasilja. Stoga se u pojam vršnjačkog nasilja ne uklapaju konflikti između dviju osoba koje su otprilike jednako fizički i psihički jake, niti svađa između dvoje razrednih kolega (Dake, Price, Tellyohann, 2003). Drugim riječima, vršnjačko nasilje definira se kao neželjeno agresivno ponašanje koje se ponavlja određeno vrijeme i uključuje nesrazmjer snage ili moći (Olweus, 1998). Vršnjačko nasilje smatralo se uobičajenom pojavom i sastavnim dijelom odrastanja sve do 70-ih godina prošlog stoljeća.

Vršnjačko nasilje, nazvano *mobbing*, prvi se puta spominje u literaturi švedskog liječnika Heinmanna (Rivers, Duncan i Besag, 2007). Heinmannovo istraživanje (1972.) sastojalo se od opservacije vršnjačkog nasilja, što je i druge znanstvenike potaknulo na razmišljanje o prihvatljivosti ove pojave, pa se tako u sljedećem desetljeću počinju istraživati obilježja vršnjačkog nasilja, njegova učestalost, pojavni oblici, ali i posljedice koje ono ima po djecu. Navedeno istraživanje bilo je popraćeno istraživanjem Dana Olweusa koji je sustavno istražio prirodu, frekvenciju i dugotrajne posljedice nasilja među djecom (*eng. mobbing*) u skandinavskim školama (Olweus, 1998). Daljnja istraživanja nastavljaju se provoditi u skandinavskim državama, a kasnije i u cijelom svijetu. Pojam *bullying*, koji je danas ustaljen u literaturi, pojavljuje se 90-ih godina u Ujedinjenom Kraljevstvu. U tom periodu počinju se istraživati razni oblici vršnjačkog nasilja, a istraživanja znanstvenika Ahmad, Whitney i Smith iz 1991. i 1993. godine bave se između ostalog i skrivenim oblicima vršnjačkog nasilja, kao što je socijalna izolacija, ogovaranje, širenje tračeva, ali i krađa ili uništavanje imovine (Whitney i Smith, 1993). Jedan od bitnih doprinosa istraživanju i razumijevanju vršnjačkog nasilja je i podjela na uloge sudionika u vršnjačkom nasilju, a one najčešće su vođa, to jest osoba koja pokreće i vodi sami čin nasilja, pomoćnici koji se priključuju u provođenju nasilja, osobe koje izravno ne sudjeluju u nasilju, ali ga potiču tako što se npr. smiju ili ohrabruju počinitelje nasilja, puki promatrači koji su indiferentni

prema nasilju ili ga ignoriraju, osobe koje pomažu žrtvi te sama žrtva (Rivers, Duncan i Besag, 2007). Među žrtvama nasilja također postoje razlike, neke osobe trpe nasilje i ne odupiru mu se, a s druge strane nerijetko i same žrtve postanu nasilnici nad drugom osobom ili skupinom ljudi (Rivers, Duncan i Besag, 2007).

U ovom radu analizirat će se dosadašnji radovi i otkrića iz područja vršnjačkog nasilja. Započet ćemo s oblicima vršnjačkog nasilja i kako ih prepoznati. Sljedeće poglavlje bavit će se elektroničkim nasiljem koje sa sobom nosi nove izazove, u tome poglavlju dotaknut ćemo se i pandemije koronavirusa koja nam je svima još više približila virtualni svijet. Nakon toga ćemo raspravljati o osobinama žrtava i počinitelja vršnjačkog nasilja i koje od njih su najbolji prediktori žrtvi i počinitelja. Potom ćemo sagledati koje sve posljedice sudionici u vršnjačkom nasilju mogu doživjeti čak i godinama nakon što je vršnjačko nasilje prestalo, a nakon toga ćemo promotriti razlike u vršnjačkom nasilju između dječaka i djevojčica. Sljedeća dva poglavlja bave se sprječavanjem vršnjačkog nasilja i reakcijom na njega, pa ćemo tako proučiti što Republika Hrvatska radi po pitanju vršnjačkog nasilja, te ćemo raspravljati o jednom od najpoznatijih programa protiv vršnjačkog nasilja koji se primjenjuje diljem svijeta. Na kraju ćemo iz svega donijeti zaključak.

2. OBLICI VRŠNJAČKOG NASILJA

Vršnjačko nasilje vrlo je česta pojava koja je prisutna gotovo u svakom razredu i školi. Kako bismo ga na vrijeme prepoznali i djelovali u njegovu sprječavanju, potrebno je promotriti sve oblike vršnjačkog nasilja. Ono najočiglednije je fizičko nasilje, ali u razrednim okruženjima učenici izvode i druge radnje koje žrtvama mogu nanijeti ozbiljnu štetu kao i u slučaju fizičkog nasilja. Postoje razne podjele vršnjačkog nasilja, a jedna od najčešćih vršnjačko nasilje dijeli na: fizičko nasilje, verbalno nasilje te indirektno ili relacijsko nasilje (Besag, Duncan, Rivers, 2007). Uz to ćemo dodati i elektroničko nasilje, poznatije kao *cyberbullying* te seksualno nasilje. U današnje doba interneta vršnjačko nasilje još je teže prepoznati.

2.1 FIZIČKO NASILJE

Fizičko nasilje prvi je oblik koji mnogima padne na pamet na spomen vršnjačkog nasilja. Dječje naguravanje i slične radnje gotovo su nezaobilazan prizor na dječjim ili školskim igralištima, ali

koja je granica između „dječje igre“ i vršnjačkog nasilja te kada je potrebno reagirati? Fizičko vršnjačko nasilje karakterizira nanošenje fizičke boli žrtvi udaranjem, guranjem, štipanjem, čupanjem itd. te nanošenje materijalne štete kao što je krađa ili uništavanje školskog pribora, odjeće i sl. (Ananiadou, Smith, 2003). Fizičko nasilje uobičajeno je lako prepoznati i najčešće se odvija u razredu ili na školskom igralištu među mnogim promatračima. Ovakvoj vrsti vršnjačkog nasilja u pravilu su skloniji dječaci.

2.2. VERBALNO NASILJE

Verbalno nasilje učestali je oblik vršnjačkog nasilja. Ono je zastupljeno i među dječacima i među djevojčicama, a svoju kulminaciju doživljava u višim razredima osnovne škole kada djeca ulaze u doba adolescencije i kada su najranjivija. Najčešći su oblici verbalnog nasilja ismijavanje, zadirkivanje, prijetnje ili vrijeđanje (Vojković, 2014). S obzirom na to da ne ostavlja vidljive posljedice na žrtvi, često prođe nezapaženo ili se ne poduzimaju potrebne mjere za njegovo suzbijanje. Bez obzira na navedeno, verbalno nasilje može biti vrlo štetno za žrtvu. Stalno zadirkivanje, ismijavanje i vrijeđanje može ozbiljno narušiti žrtvino samopouzdanje, a samim time i kvalitetu obrazovanja i života općenito. Osim toga, teže ga je primijetiti pa takav oblik nasilja može potrajati godinama (Vojković, 2014).

2.3. INDIREKTNO (RELACIJSKO) NASILJE

Indirektno ili relacijsko nasilje odnosi se na sve radnje čiji je cilj osramotiti žrtvu, staviti je u neugodno situaciju ili povrijediti njezine osjećaje. Jedne su od najčešćih vrsta relacijskog nasilja širenje laži ili tračeva te socijalna isključenost (Besag, Duncan, Rivers, 2007). Nerijetko se događa da je u ovu vrstu vršnjačkog nasilja upleteno više počinitelja pa tako cijela grupa djece zna sistematski isključivati pojedino dijete iz svoje grupe prijatelja. Takvo ponašanje često rezultira narušavanjem samopouzdanja djeteta i nemogućnošću razvijanja socijalnih vještina, što može dovesti i do ozbiljnijih problema kao što su depresija i samoozljeđivanje (Besag, Duncan, Rivers, 2007). Relacijsko vršnjačko nasilje počinje se događati vrlo rano, u vrtićkoj ili predškolskoj dobi, a nerijetko preraste i u verbalno ili fizičko nasilje, iako se to ponekad dogodi tek nakon nekoliko godina, to jest u višim razredima osnovne škole. Ovakvoj vrsti vršnjačkog nasilja u pravilu su sklonije djevojčice (Besag, Duncan, Rivers, 2007).

2.4. SEKSUALNO NASILJE

Seksualno nasilje posebna je vrsta nasilja koja se često ne uvrštava u osnovne oblike nasilja, ali bitno ju je napomenuti zbog štetnih učinaka koje ima na žrtve, kao i zato što je to jedna od najčešćih podvrsta elektroničkog nasilja (Dupper, 2013). U seksualno nasilje spadaju fizičke radnje poput dodirivanja osobe bez njezinog pristanka, ali i seksualni komentari i uvrede ili uvrede i šale na račun tuđe seksualnosti te širenje tračeva o tuđem seksualnom životu (Sušac i sur., 2016). Žrtve seksualnog nasilja češće su djevojčice, a počinitelji dječaci. Ono se ponekad zamjenjuje za igru i šalu i ne pridaje mu se velika pozornost, pogotovo kada se radi o verbalnom seksualnom nasilju (Shute, Owens, Slee, 2007), no istraživanja pokazuju da seksualno vršnjačko nasilje može imati ozbiljne posljedice na žrtve, kao što su smanjenje kvalitete sna, gubitak volje za odlaskom u školu ili mijenjanje rute do škole kako bi se izbjegli susreti s počiniteljima nasilja (Dupper, 2013).

3. ELEKTRONIČKO NASILJE

Korištenje internetom ubrzalo je i povezalo svijet. Osim toga, uvelike je olakšalo svakodnevne radnje kao što su pretraživanje informacija, komunikacija, trgovina i sl. Internet je postao dostupan gotovo svima, pa tako i djeci. Iako je izuzetno koristan za učenje, dijeljenje nastavnih sadržaja s razrednim kolegama i učiteljima, a s pojavom pandemije korona virusa i nužan za održavanje nastave, internet vrlo lako može postati medij za provođenje vršnjačkog nasilja. Ta vrsta vršnjačkog nasilja naziva se elektroničko nasilje (eng. *cyberbullying*) i slična je tradicionalnim vrstama vršnjačkog nasilja, ali se po mnogo čemu razlikuje. Naime, elektroničko nasilje ima sva tri ključna elementa tradicionalnog vršnjačkog nasilja, to jest namjeru nanošenja štete ili boli, ponašanje koje se događa kroz dulji period vremena te nesrazmjer moći, no bitne su karakteristike koje ga odvajaju od ostalih vrsta anonimnost, trajnost podataka i moguć velik broj promatrača (Marczak i Coyne, 2015).

Virtualni svijet nudi mnoštvo sadržaja i omogućuje nam da se povežemo s drugima. Zaštićeni iz udobnosti svoga doma, iza zaslona računala, ljudi su spremniji podijeliti svoje emocije i strahove s drugima, pomagati jedni drugima i dijeliti savjete. S druge strane, neki pokazuju i negativne promjene u ponašanju, kao što su ispoljavanje ljutnje, vrijeđanje, prijetnje i ostale radnje koje možda ne bi učinili da pred njima stoji prava osoba, a ne samo ime i slika na zaslonu (Suler, 2005). Djeca su, kao i odrasli, podložna tim učincima i ako nisu pod nadzorom odrasle osobe, mogu

počiniti razna štetna ponašanja te postati vršitelji ili žrtve elektroničkog nasilja, što na njih može ostaviti trajne posljedice.

Elektroničko nasilje novi je oblik vršnjačkog nasilja koji se u literaturi počeo spominjati početkom 21. stoljeća (Vejmelka, Matković, Rajter, 2022). Teško mu je ući u trag jer se odvija u virtualnom svijetu i upravo zato predstavlja još veću opasnost za djecu koja su mu izložena. U elektroničko nasilje ubraja se bilo kakav oblik nasilja koji se vrši elektroničkim putem (Velki, Kuterovac Jagodić, 2016). Smith i suradnici u svom radu iz 2007. godine iznijeli su sedam pojavnih oblika elektroničkog nasilja, a to su:

- Slanje tekstualnih poruka preko mobitela koje uključuju prijetnje, neželjene poruke ili vrijeđanje.
- Upotreba fotografija ili videozapisa u svrhu prijetnji ili sramoćenja žrtve.
- Uznemiravanje putem poziva (pod uznemiravanje putem poziva spadaju i tzv. tihi pozivi).
- Slanje uznemiravajućih poruka putem e-pošte.
- Slanje poruka u sobama za razgovor (chat room) na internetu koje su upućene izravno žrtvi, ali isto tako i drugim osobama, a odnose se na žrtvu (npr. ogovaranje).
- Slanje trenutačnih poruka (IM) neželjenog sadržaja (npr. poruke na društvenim mrežama Facebook ili Instagram i sl.)
- Upotreba web-stranica, što može uključivati izradu blogova, glasanja i sl. u svrhu vrijeđanja ili sramoćenja druge osobe. (Smith i sur., 2007).

Iako je od navedenog rada prošlo više od petnaest godina, ti su oblici u većini relevantni i danas, osim što se veliki dio interakcije na internetu među mladima prebacio isključivo na društvene mreže (Shin, Choi, 2021).

U današnje vrijeme internet je postao koristan za mnoge stvari (npr. plaćanje računa, kupnja i sl.), što ga je približilo odrasloj populaciji, no bitno je napomenuti da se i dalje često znaju podcjenjivati štetni učinci elektroničkog nasilja, zanemarujući da je i to čin nasilne agresije, kao i tradicionalno vršnjačko nasilje (Shin, Choi, 2021.). Upravo zato potrebno je razumjeti procese koji do njega dovode kako bi ga se moglo lakše prepoznati i djelovati u njegovu sprječavanju.

3.1. SULEROV UČINAK MREŽNE DEZINHIBICIJE

Učinak mrežne dezinhibicije (*eng. the online disinhibition effect*) naziv je za pojavu u kojoj osobe pokazuju ponašanja od kojih bi se najvjerojatnije suzdržali u interakciji „licem u lice“. Ona mogu biti pozitivna i negativna, stoga se dezinhibicija dijeli na benignu i toksičnu. Benignu dezinhibiciju karakterizira pokazivanje emocija te dijeljenje osobnih podataka s osobama na internetu te djela altruizma kao što su pomaganje, dijeljenje savjeta ili emocionalna podrška drugim osobama. S druge strane, toksičnu dezinhibiciju karakteriziraju štetna ponašanja poput vrijeđanja, prijetnji, širenja ljutnje, mržnje, kritika i sl. (Suler, 2005). Kod mnogih korisnika interneta ta se ponašanja znaju izmjenjivati, pa bi tako u jednoj situaciji učinili nešto dobro, a kasnije iskalili bijes u komentarima na profilu neke osobe. Bez obzira je li dezinhibicija benigna ili toksična, do nje dovodi nekoliko pojava. Jedna od važnijih pojava koja se događa pri komunikaciji na internetu je disocijativna anonimnost (Suler, 2005).

3.1.1. Anonimnost

Korisnici društvenih mreža, stranica, foruma i sl. imaju svoje profile na kojima se mogu predstaviti kako žele. Čak i ako su njihovo ime i neki podaci transparentni, ostali ljudi, ako ih ne poznaju uživo, znaju samo ono što su im oni rekli ili što su izložili na svojim profilima. U ovakvim uvjetima osoba se osjeća odijeljeno od svog „stvarnog“ identiteta te se puno lakše upušta u riskantna ponašanja kao što su otkrivanje povjerljivih detalja o svome životu ili s druge strane vrijeđanje ili prijetnja drugoj osobi (Suler, 2005).

3.1.2. Nevidljivost

Nevidljivost se u određenim aspektima preklapa s anonimnošću, ali to su dva različita pojma. Naime, anonimnost nam nudi potpunu zaštićenost, ljudi ne znaju tko smo ili znaju za onaj identitet koji smo stvorili virtualnim putem prema svojim željama, a nevidljivost označava puku činjenicu da nas putem interneta osobe kojima se obraćamo ne mogu vidjeti, a ne možemo vidjeti ni mi njih. U interakciji licem u lice neprestano dobivamo podražaje i povratne informacije naših sugovornika njihovim gestama i izrazima lica, upravo te povratne informacije inhibiraju naše ponašanje (Suler, 2005). Kao što npr. u ispovjedaonici u crkvi između nas i svećenika stoji fizička barijera kako bismo mu se mogli lakše povjeriti, u virtualnom okruženju situacija je slična, no čak smo više

zaštićeni jer osoba uopće nije u našoj blizini. Putem interneta ne možemo vidjeti reakcije osobe na ono što ćemo joj reći, pa nam je tako npr. puno lakše osobi dati kritiku, nego kada bi ispred nas stajala ta ista osoba s namrštenim izrazom lica.

3.1.3. Asinkronost

Asinkronost označava prostornu i vremensku neusklađenost pri komunikaciji putem interneta. Kao što je navedeno u prethodnim potpoglavljima, tijekom interakcije licem u lice osoba je suočena sa stalnim povratnim informacijama o osjećajima i stavovima osobe kojoj se obraća. U komunikaciji putem interneta ne samo da ne vidimo osobu, već njezin odgovor možemo čekati satima, pa čak i danima. To također dezinhbibira naše ponašanje. Tako osoba može napisati nešto uvredljivo nekome ili podijeliti intimnu informaciju o sebi, a zatim otići s interneta kako bi umanjila stres i nelagodu koju osjeća (Suler, 2005).

3.1.4. Anonimnost, nevidljivost, asinkronost i moralno distanciranje

Moralno distanciranje kognitivni je proces opravdavanja vlastitih štetnih ili agresivnih djela. Osoba se odjeljuje od svojih djela te nastoji „okriviti“ neke druge čimbenike za svoje neprikladno i štetno ponašanje (Pornari i Wood, 2010). Moralno distanciranje dovelo se u vezu s elektroničkim nasiljem te su neka istraživanja utvrdila da su osobe s izraženom većom razinom moralnog distanciranja sklonije nasilnom ponašanju na internetu (Bussey, Fitzpatrick i Raman, 2015). S druge strane, neka istraživanja nisu potvrdila ovu hipotezu (Bauman i Pero, 2011), pa je možda najbolje sagledati moralno distanciranje u kontekstu odnosa s prethodne tri pojave (Wang, Ngai, 2020). Iako možda osoba koja se upušta u štetne i nasilne radnje na internetu izvan toga konteksta nema visoku razinu moralnog distanciranja te možda ni ne čini nasilna djela izvan virtualnog konteksta, anonimnost, nevidljivost i asinkronost mogu dovesti do povećanja moralnog distanciranja kod osobe (Runions i Bak, 2015).

Kao što je navedeno u prethodnim potpoglavljima, interakcija u virtualnom okruženju uvelike se razlikuje od one licem u lice. Naime, anonimnost nam daje osjećaj zaštićenosti i odijeljenosti od vlastitog identiteta, gotovo kao da imamo dvije osobnosti, onu na internetu koja je možda i puno drugačija, smjelija, hrabrija, atraktivnija i onu u „stvarnom životu“. S obzirom na to da se te dvije osobnosti mogu bitno razlikovati, osobe se znaju distancirati od vlastitih djela

počinjenih na internetu (Wang, Ngai, 2020.). Nadalje, s obzirom na to da ne može vidjeti osobu kojoj upućuje svoje komentare, osoba ne dobiva negativne podražaje od okoline i žrtve u obliku izraza lica i gesta pa joj je vrlo lako moralno se distancirati od samog čina, ponekad ni ne znajući koliku štetu je nanijela žrtvi, a ponekad i nijekajući da je do štete uopće došlo. Prostorna i vremenska askinkronost također potiču isti učinak. Osoba ne zna gdje je osoba kojoj upućuje nasilne i štetne radnje, ne zna kada će osoba vidjeti objavu ili poruku i kakvu reakciju će na nju imati, a osim toga, ako i dođe do reakcije, počinitelj se može vrlo lako odmaknuti od svega bez trpljenja sankcija (Pornari i Wood, 2010). S druge strane, sadržaji koji se postavljaju na društvene mreže i ostale medije internetske komunikacije mogu dugo ostati objavljeni te viđajući ih, žrtva može iznova proživljavati istu traumu, što može dovesti do bijesa, ljutnje i želje za osvetom, to jest uključivanja same žrtve u štetna ponašanja na internetu i elektroničko nasilje (Runions i Bak, 2015).

Zaključak može biti da priroda komunikacije putem interneta osobama omogućava manje sankcija za štetna djela, anonimnost omogućava odjeljenje od vlastitog identiteta te male ili nikakve sankcije za nasilna ponašanja, nevidljivost te prostorna i vremenska asinkronost dovode do slabijeg shvaćanja štete koju osoba nanosi žrtvi jer ne može vidjeti njezinu reakciju, a osim toga i lakšeg opravdavanja vlastitih postupaka te moralnog distanciranja. Nadalje, veliki broj promatrača i trajnost podataka izloženih na društvene mreže, u žrtvi bude bijes, ljutnju i traumu zbog stalnog ponovnog proživljavanja traumatičnog iskustva.

3.2. ELEKTRONIČKO NASILJE U DOBA PANDEMIJE KORONAVIRUSA

Pandemija koronavirusa uvelike je promijenila ljudsku svakodnevicu. Ljudi su postali nikad više distancirani jedni od drugih, ali istovremeno i nikad više povezani putem interneta. Prilagodba pandemiji i socijalna izolacija dovela je do sve veće pojave poslova koji se obavljaju od kuće putem interneta, obrazovanje se nastavilo odvijati također od kuće putem interneta, a u ljudima su rasli strah i nervoza zbog restrikcija i neizvjesnosti situacije. S obzirom na to da je internet postao sveprisutan u životu djece i odraslih, a u mnogim istraživanjima na temu elektroničkog nasilja utvrđena je korelacija između češće upotrebe interneta i povećanja slučaja elektroničkog nasilja (Vejmelka, Strabić, Jazvo, 2017, Kiraly i sur., 2020), postavlja se pitanje je li se s pojavom pandemije koronavirusa povećala i učestalost vršnjačkog nasilja putem interneta. Čini se da su si to pitanje postavili mnogi znanstvenici, s obzirom na to da već postoji nekoliko istraživanja na tu temu. Jedno od njih provedeno je upravo u Hrvatskoj (Vejmelka, Matković, Rajter, 2022). U

istraživanju su sudjelovali učenici osnovnih i srednjih škola. Prvi dio istraživanja proveo se prije pandemije koronavirusa, 2017. godine, a drugi za vrijeme pandemije koronavirusa, 2020. godine, kada se provodilo socijalno distanciranje, a nastava se održavala online putem. U prvom dijelu istraživanja sudjelovalo je 539 učenika, a u drugom 284. Prosjek godina iz obaju dijelova bio je blizu 16. Ispitanici istraživanja u velikoj su mjeri izjavili da se njihova upotreba interneta uvelike povećala, a u istraživanju su se ispitivale i svrhe u koje su se ispitanici koristili internetom.

Tablica 1

Razlika u upotrebi interneta prema kategorijama i mediju (pametni telefon / računalo) u Hrvatskoj (Vejmelka, Matković, Rajter, 2022).

Variable	Time	Smartphone				Computer			
		M	SD	MDN	MWU <i>p</i>	M	SD	MDN	MWU <i>p</i>
Social networks	2017	3.13	1.554	3	0.000	2.02	1.335	2	0.112
	2020	3.56	1.392	4		1.93	1.274	1	
Gambling	2017	1.49	1.265	1	0.000	1.40	1.177	1	0.000
	2020	1.08	0.399	1		1.04	0.185	1	
Prize game	2017	1.34	0.972	1	0.000	1.30	0.999	1	0.000
	2020	1.07	0.318	1		1.06	0.298	1	
Chat room	2017	1.72	1.412	1	0.014	1.43	1.132	1	0.152
	2020	1.81	1.317	1		1.43	0.983	1	
Internet forums	2017	1.74	1.140	1	0.627	1.56	1.139	1	0.922
	2020	1.65	0.949	1		1.44	0.788	1	
Personal website or blog	2017	1.32	0.946	1	0.009	1.29	0.941	1	0.002
	2020	1.15	0.572	1		1.10	0.465	1	
Instant messaging	2017	4.53	1.416	5	0.000	2.06	1.624	1	0.182
	2020	3.85	1.217	4		2.06	1.428	1	
Medical information	2017	1.56	0.940	1	0.001	1.49	1.023	1	0.956
	2020	1.65	0.744	2		1.36	0.634	1	
Adult content	2017	2.29	1.707	2	0.000	1.76	1.472	1	0.000
	2020	1.40	0.789	1		1.17	0.547	1	
News portals	2017	2.17	1.274	2	0.348	1.80	1.197	1	0.693
	2020	1.94	0.806	2		1.69	0.851	2	
e-mail	2017	1.97	1.188	2	0.378	1.90	1.240	1	0.041
	2020	1.88	0.818	2		1.88	0.901	2	
Movies or videos	2017	3.79	1.580	4	0.273	3.41	1.727	3	0.315
	2020	3.67	1.284	4		3.29	1.497	3	
Music	2017	4.29	1.495	4	0.000	3.10	1.743	3	0.007
	2020	3.62	1.433	3		2.77	1.678	2.5	
Shopping	2017	2.03	1.417	1	0.618	1.86	1.348	1	0.074
	2020	1.86	1.100	1		1.61	0.966	1	
Online gaming	2017	2.47	1.677	2	0.197	2.52	1.812	2	0.053
	2020	2.52	1.502	2		2.25	1.610	1	
Homework or research	2017	2.63	1.371	2	0.000	2.31	1.366	2	0.000
	2020	3.21	1.379	3		3.27	1.417	3	

U tablici 1 autori istraživanja pokazuju da se upotreba interneta u manje interaktivne svrhe (kao što su kupovina, igre na sreću i glazba) smanjila, ali da se povećala upotreba interaktivnog (društvene mreže) i edukacijskog (domaća zadaća ili istraživanje) sadržaja. Iako se upotreba interneta povećala, rezultati pokazuju da se učestalost pojedinih štetnih ponašanja na internetu (kao što su prijetnje putem interneta, širenje tračeva o drugim osobama, postavljanje sramotnih slika/videozapisa o nekome na društvene mreže, stvaranje lažnih računa na društvenim mrežama itd.) smanjila. Osim toga, jedan dio pitanja u istraživanju odnosio se i na uloge kojima ispitanici smatraju da pripadaju, a mogli su se svrstati u žrtvu, počinitelja nasilja, osobu koja je ujedno žrtva i počinitelj ili osobu koja nije uključena u nasilje. Ispitanici iz drugog dijela istraživanja u većoj

su se mjeri (72,5 % u odnosu na 57,7 %) svrstavali u kategoriju osobe koja nije uključena u nasilje, dok se broj osoba koje se smatraju počiniteljima nasilja ili kombinacijom počinitelja i žrtve smanjio (Vejmelka, Matković, Rajter, 2022).

U drugim istraživanjima iz različitih dijelova svijeta utvrdili su se slični rezultati (Mkhize, Gopal, 2021, Shin, Choi, 2021, Barlett et al., 2021), ali postoje i iznimke (Pichel et al., 2021). U Južnoj Africi 2021. godine (Mkhize, Gopal, 2021) provelo se kvalitativno istraživanje u kojem su se prikupljale objave na jednim od najpoznatijih društvenih mreža u tom području, a to su Facebook, Instagram i Twitter. Pregledavale su se objave adolescenata i mladih u nekolicini grupa na društvenoj mreži Facebook te objave na društvenim mrežama Twitter i Instagram. Rezultati istraživanja ukazuju na porast upotrebe društvenih mreža u doba izolacije i na pojavu raznih štetnih ponašanja na navedenim društvenim mrežama. Uočena je velika količina seksualnih sadržaja te ponižavanje pojedinaca dijeljenjem videozapisa i slika u kojima se osobe nalaze u neprikladnim situacijama, kao npr. videozapis dvaju djevojčica koje se tuku. Osim toga, uočeni su slučajevi prijetnji i vrijeđanja, najčešće na rasnoj i rodnoj osnovi, kao i lažni profili na društvenim mrežama. U istraživanju se također ukazuje na negativne posljedice štetnih ponašanja na internetu koje mogu dovesti do pojave anksioznosti i depresije kod djece i adolescenata te se upućuje na zaštitu djece i adolescenata i njihove privatnosti (Mkhize, Gopal, 2021).

Istraživanje na istu temu provedeno je i u Južnoj Koreji (Shin, Choi, 2021). U istraživanju su se usporedili podaci iz 2019. godine (prije pandemije koronavirusa) i 2020. godine (tijekom pandemije koronavirusa). U istraživanju iz 2019. sudjelovalo je 4779 učenika, a u istraživanju iz 2020. njih 4958. Prikupljali su se podaci iz 17 gradova, a ispitanici su bili osnovnoškolci i srednjoškolci. U tablici u nastavku možemo vidjeti rezultate istraživanja koji upućuju na to da se učestalost vršnjačkog nasilja generalno smanjila u odnosu na prethodnu godinu, a do najveće razlike došlo je u kategoriji počinitelja nasilja i to među starijim osnovnoškolcima i srednjoškolcima, dok je kod mlađih osnovnoškolaca došlo do povećanja u nekim kategorijama vršnjačkog nasilja na internetu.

Tablica 2

Podaci o promjeni doživljaja vršnjačkog nasilja na internetu u 2019. i 2020. godini u Južnoj Koreji (Shin, Choi, 2021).

	Total	Male	Female	Elementary School	Middle School	High School
<i>n</i>	4958	2568	2390	1738	1645	1575
Perpetration	9.5 (-8.5)	13.1 (-8.4)	5.5 (-8.3)	12.4 (-0.9)	9.3 (-13.8)	6.3 (-11.3)
Victimization	19.7 (0.7)	22.0 (3.9)	17.2 (-2.8)	25.8 (6.9)	18.1 (-4.8)	14.7 (-0.7)
Both perpetration and victimization	6.4 (-3.7)	8.3 (-3.5)	4.3 (-3.6)	9.7 (1.8)	5.8 (-7.8)	3.4 (-5.4)
Observation	9.1 (-6.9)	9.1 (5.7)	9.2 (-8.4)	12.3 (-3.9)	7.6 (-9.3)	7.3 (-7.9)

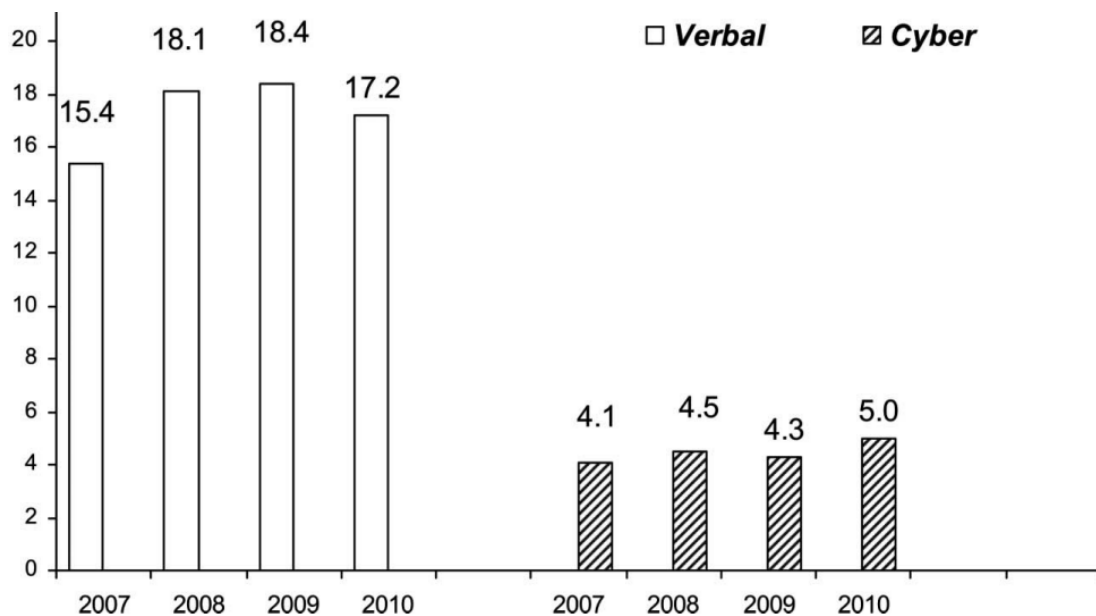
Sva su navedena istraživanja potvrdila porast upotrebe interneta u doba pandemije koronavirusa, ali postoje razlike u učestalosti štetnih ponašanja i elektroničkog nasilja na internetu ovisno o pojedinom istraživanju. Objašnjenja su različita. Neki smanjenje učestalosti elektroničkog nasilja pripisuju smanjenju izloženosti tradicionalnim oblicima vršnjačkog nasilja zbog socijalne distance i izolacije (Vejmelka, Matković, Rajter, 2022), drugi pak povećanje učestalosti elektroničkog nasilja u doba pandemije koronavirusa pripisuju češćoj upotrebi interneta zbog prelaska na online nastavu (Vejmelka, Strabić, Jazvo, 2017, Kiraly i sur., 2020, Mkhize, Gopal, 2021). Unatoč tome, u svim se navedenim istraživanjima napominje važnost praćenja i kontrole ponašanja djece i adolescenata na internetu općenito, a pogotovo u vremenima naglih promjena i nesigurnosti, kao što je bilo za vrijeme pandemije koronavirusa.

3.3 POVEZANOST TRADICIONALNOG I ELEKTRONIČKOG VRŠNJAČKOG NASILJA

Elektroničko nasilje relativno je nova vrsta nasilja koja se po mnogočemu razlikuje od tradicionalnog. Jedne su od najznačajnijih razlika anonimnost, broj publike, vrijeme trajanja nasilnog ponašanja, žaljenje i dokazi (Mkhize, Gopal, 2021). Što se tiče anonimnosti, gotovo je nemoguće ostvariti je u slučaju tradicionalnog vršnjačkog nasilja, a kod elektroničkog nasilja to je lako, što budi dodatan strah kod žrtava. Nadalje, broj publike u slučaju tradicionalnog nasilja najčešće nije velik, a u slučaju elektroničkog nasilja broj gledatelja može biti jako velik, a žrtva može trpjeti posljedice dok god je neželjeni sadržaj na internetu i dostupan drugim osobama (Mkhize, Gopal, 2021). Što se tiče trajanja nasilnog ponašanja, u tradicionalnom vršnjačkom nasilju ono se najčešće odvija isključivo za vrijeme škole, dok se elektroničko nasilje može odvijati

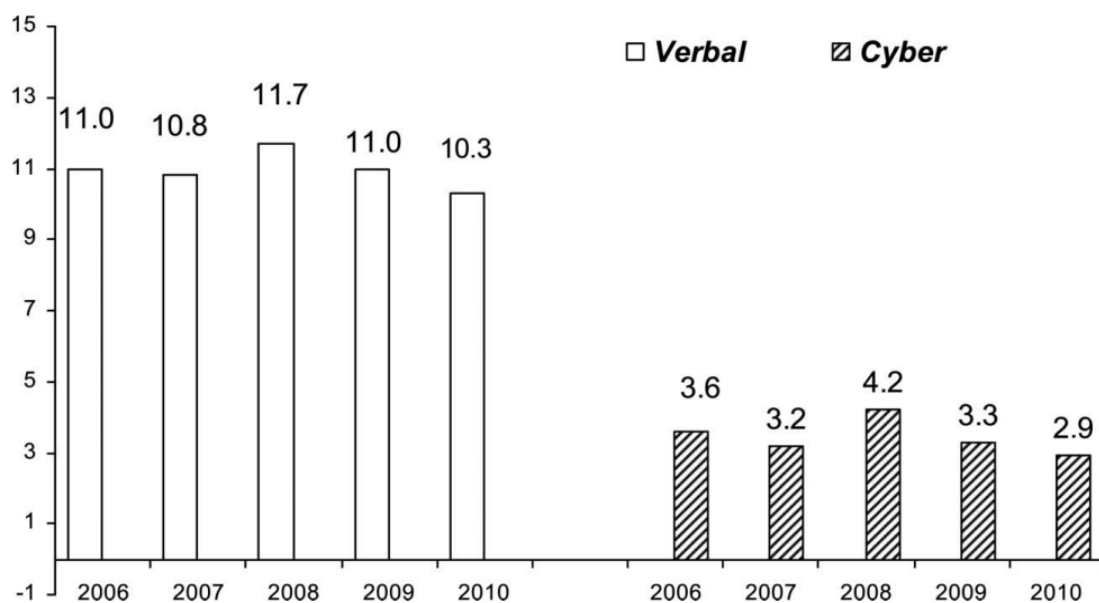
bilo kada. U slučaju elektroničkog nasilja vršitelj nasilja najčešće osjeća manju krivnju, a ponekad i ne shvaća da uopće radi štetu drugoj osobi, dok se u slučaju tradicionalnog nasilja vrlo lako mogu vidjeti reakcije žrtve na nasilje, što u počinitelju nasilja može probuditi osjećaj krivnje (Runions i Bak, 2015). Naposljetku, što se tiče dokaza, u slučaju elektroničkog nasilja puno je lakše sačuvati dokaze, žrtva može spremi snimke zaslona, isječke i sve ostale materijale i tako lakše prijaviti počinitelja nasilja (Mkhize, Gopal, 2021). Zbog toga što se elektroničko nasilje po mnogočemu razlikuje od tradicionalnog, u literaturi se često promatra kao zaseban fenomen (Hinduja, Patchin, 2008), ali postoje i oni koji se s tim ne slažu.

Naime, jedan od prvih znanstvenika koji je promatrao vršnjačko nasilje, Dan Olweus, u svome radu (Olweus, 2012) izrazio je neslaganje s medijima i znanstvenicima koji nalažu da je elektroničko nasilje opasnije od tradicionalnog te da se događa češće od tradicionalnog. Njegove pretpostavke polazile su od nekoliko istraživanja provedenih na velikom broju djece od 2007. do 2010. godine. Rezultati istraživanja potvrđuju da je tradicionalno nasilje tada bilo zastupljenije od elektroničkog (Olweus, 2012). Na slikama 1 i 2 možemo vidjeti da je i u SAD-u i u Norveškoj postotak žrtava tradicionalnog nasilja u svim navedenim godinama bio nekoliko puta veći od postotka žrtava elektroničkog nasilja, kao i da broj žrtava elektroničkog nasilja ni u SAD-u, ni u Norveškoj nije rastao s godinama, suprotno očekivanjima.

Slika 1

Razlika u postotku žrtava verbalnog i elektroničkog nasilja u školama u SAD-u (447 000 učenika) od 2007. do 2010. godine (Olweus, 2012).

Slika 2

Razlika u postotku žrtava verbalnog i elektroničkog nasilja iz 41 škole u Oslu, Norveška (9000 učenika) od 2006. do 2010. godine (Olweus, 2012).

Drugi znanstvenici došli su do istog saznanja. (Jadambaa i sur.,2019, Modecki i sur.,2013, Chan i Wong, 2015). 2013. provedena je metaanaliza (Modecki i sur., 2013) na 80 znanstvenih radova iz cijeloga svijeta s ključnim riječima koje su povezane s vršnjačkim nasiljem (*adolescent, bully, victim* itd.). Kriteriji za odabir radova bili su da se u njima promatraju adolescenti, da se promatra učestalost i tradicionalnog i elektroničko nasilja te da se promatra isključivo vršnjačko nasilje, a ne npr. obiteljsko. Posljednji kriterij za odabir radova bio je i da se ne promatra posebna grupa ljudi (kao npr. invalidi) već djeca različitih profila i sposobnosti. Metaanalizom došlo se do zaključka da je elektroničko nasilje bilo gotovo duplo rjeđe zastupljeno od tradicionalnog nasilja. Osim toga, utvrđena je bliska korelacija između žrtava i počinitelja tradicionalnog nasilja te žrtava i počinitelja elektroničkog nasilja, što nalaže da su dva fenomena usko povezana i da je korisno promatrati ih u odnosu jedan na drugoga (Modecki i sur., 2013). Metaanalize radova iz Australije (Jadambaa i sur., 2019) i Kine (Chan, Wong, 2015) dovele su do sličnih zaključaka, stoga možemo zaključiti da su i elektroničko i tradicionalno nasilje najvjerojatnije dva lica istog novčića te da je korisno promatrati ih zajedno. Društvene mreže bitan su dio života današnje mladeži, to je mjesto gdje oni komuniciraju, izražavaju se i dio su njihovog identiteta, pa ne čudi da se nasilje koje se događa licem u lice često može prenijeti i na elektroničko nasilje, kao i obratno. Čini se da je to globalni fenomen.

4. OSOBINE SUDIONIKA U VRŠNJAČKOM NASILJU

Od početka istraživanja vršnjačkog nasilja željele su se pronaći osobine sudionika u vršnjačkom nasilju (Olweus, 1978), jer ako se to zna, otvara se prilika za prevenciju i zaštitu najranjivijih skupina. Olweus je već u svom radu iz 1978. utvrdio jednu veliku razliku između počinitelja i žrtava, a to je da su počinitelji vršnjačkog nasilja fizički ili psihički jači od žrtava. To je bitna osobina koja je uvrštena i u samu definiciju vršnjačkog nasilja (Olweus, 1998, Dake, Price, Tellyohann, 2003). Postoji još nekoliko, a u sljedećim potpoglavljima navest ćemo najbitnije.

4.1. FIZIČKE OSOBINE

Fizički je izgled najčešći razlog vršnjačkog nasilja (Armitage, 2021). U Škotskoj je u 90-ima provedeno istraživanje na tu temu (Sweeting, West, 2001). U istraživanju je sudjelovalo 2586 djece u dobi od 11 godina (1339 dječaka i 1247 djevojčica). Procjenu privlačnosti i psihološke zrelosti, kao i mjerenje tjelesne mase i visine, obavljale su medicinske sestre. U tablici 3 možemo vidjeti da je istraživanje pokazalo da je fizička privlačnost jedan od pokazatelja tendencije da osobe postanu žrtve, to jest, osobe koje su procijenjene manje privlačnima značajno su se rjeđe izjašnjavale da nikada nisu bile žrtve vršnjačkog nasilja. Osim toga, više osoba koje su ocijenjene kao najmanje fizički privlačne izjasnilo se da su žrtve vršnjačkog nasilja na tjednoj bazi. Različita rasa i stupanj psihološke zrelosti nisu pokazali velike razlike u tom istraživanju.

Tablica 3

Razlike u učestalosti trpljenja vršnjačkog nasilja u odnosu na rasu, zrelost i fizičku privlačnost 11-godišnjaka (Sweeting, West, 2001).

	weekly+	less	never
RACE			
'white'	14.9	30.8	54.3
'visible minority'	14.0	34.2	51.8
MATURITY			
below average	16.6	28.2	55.2
average	13.9	30.8	55.2
above average	15.8	33.5	50.7
ATTRACTIVENESS			
1,2: (very) good	8.7	36.4	54.9
3	13.7	30.2	56.2
4: average	16.3	29.6	54.0
5,6	24.0	28.3	47.6***

Nadalje, u sljedećoj tablici možemo vidjeti da je u tom istom istraživanju tjelesna masa također bila dobar prediktor žrtvi vršnjačkog nasilja. Osobe koje su bile u 10 % najtežih značajno su se rjeđe izjasnile da nikad nisu trpjele vršnjačko nasilje. Isto tako, osobe čiji je BMI¹ bio u 10 % najviših isto su se značajno rjeđe izjasnile da nisu bile žrtve vršnjačkog nasilja, što zapravo samo potvrđuje prijašnju tvrdnju. Što se tiče visine, nije bilo značajnih razlika.

Tablica 4

Razlike u učestalosti trpljenja vršnjačkog nasilja u odnosu na visinu, tjelesnu masu i BMI 11-godišnjaka (Sweeting, West, 2001)

	weekly+	less	never
HEIGHT			
shortest 10%	15.9	30.7	53.4
middle 80%	14.7	30.4	54.9
tallest 10%	14.5	35.3	50.2
WEIGHT			
lightest 10%	13.3	29.7	57.0
middle 80%	13.6	31.3	55.1
heaviest 10%	25.2	30.1	44.7***
BMI			
lowest 10%	15.0	29.1	55.9
middle 80%	13.2	31.5	55.3
highest 10%	27.3	28.1	44.6***

Osim toga, što se tiče vršnjačkog nasilja među dječacima, određeni nalazi upućuju na to da je za dječake žrtve karakteristično da su nježnije građe i manji u usporedbi s nasilnicima (Smokowski, Kopasz, 2005). To ih čini i lakšim metama maltretiranja. S druge strane, djevojčice su generalno češće mete vršnjačkog nasilja zbog fizičkog izgleda nego dječaci, pogotovo kada se radi o seksualnom nasilju u vidu upućivanja neprikladnih komentara na izgled licem u lice, ali i elektroničkim putem (Baier i sur., 2018), a najveće su mete djeca koja se ne uklapaju u rodne stereotipe (Armitage, 2021). U ovu kategoriju uklapaju se i djeca s vidljivim invaliditetom. Određeni nalazi upućuju na to da djeca s vidljivim invaliditetom imaju dvostruko veće izgleda da postanu žrtve vršnjačkog nasilja od djece koja imaju zdravstvene poteškoće koje nisu vidljive (Dawkins, 1996).

¹ Indeks tjelesne mase – dobiva se tako da se težina tijela podijeli s kvadratom visine tijela u metrima

4.2 OSOBINE LIČNOSTI

U mnogim dosadašnjim istraživanjima ističe se jedna osobina koja je često karakteristična za žrtve vršnjačkog nasilja, a to je nisko samopouzdanje (Smokowski, Kopasz, 2005, Smith i sur. 2004, Barker, 2008, Baumeister, 2011). Naime, u istraživanju iz SAD-a početkom 21. stoljeća promatralo se samopouzdanje učenika u dobi od 12 do 15 godina. Ustanovilo se da su djeca koja su žrtve vršnjačkog nasilja već duže vrijeme imala nisko samopouzdanje, kao i djeca koja su tek nedavno postala žrtve vršnjačkog nasilja. Zanimljivo je da djeca koja su u prošlosti bila žrtve vršnjačkog nasilja, a u vremenu istraživanja nisu više bila žrtve nisu pokazivala nisko samopouzdanje (Smith i sur. 2004). Ti nam nalazi upućuju na to da se moguće oporaviti od učinaka vršnjačkog nasilja i steći samopouzdanje unatoč pretrpljenom nasilju u prošlosti. Sljedeća su osobina komunikacijske sposobnosti. Djeca slabijih komunikacijskih sposobnosti teže će se suprotstaviti počinitelju vršnjačkog nasilja, a najčešće imaju i manju podršku okoline (Smokowski, Kopasz, 2005).

Što se tiče počinitelja vršnjačkog nasilja, oni su najčešće agresivni i impulzivni, teško ih je disciplinirati, a nerijetko smatraju da je njihovo nasilje samo bezazlena igra (Shute, Owens, Slee, 2007). Veliki dio tog ponašanja potječe od roditeljskog odgoja. Naime, Olweus je još 1998. istraživao tu temu i došao do zaključka da većina agresivne djece u prosjeku imaju problema s roditeljskim odgojom. Najčešće im nedostaju emocionalna podrška i pažnja roditelja, pa putem nasilja najvjerojatnije pokušavaju privući pozornost okoline. Osim toga, nesloga u obitelji i fizičko kažnjavanje od strane roditelja dovodi do nakupljene frustracije pa tako, kao i što kod vršnjačkog nasilja žrtve znaju postati nasilnici, djeca koja su žrtve obiteljskog nasilja često postaju počinitelji vršnjačkog nasilja (Olweus, 1998). Kao i žrtve, počinitelji vršnjačkog nasilja često imaju manjak samopouzdanja, a istraživanje iz 2012. iz Brazila ukazuje na to da su žrtve vršnjačkog nasilja čak duplo manje zadovoljne svojim izgledom od osoba koje ne sudjeluju u vršnjačkom nasilju (Rech, 2012).

4.3 SOCIOEKONOMSKI STATUS

Socioekonomski status opisuje se kao kombinacija socijalnog i ekonomskog statusa, a oni se očituju u obrazovanju, prihodima i profesionalnoj okupaciji pojedinca (Baker, 2014). Djeca nižeg socioekonomskog statusa prema nekim istraživanjima u prosjeku su češće i žrtve i počinitelji vršnjačkog nasilja od djece višeg socioekonomskog statusa (Armitage, 2021, Dupper, 2013).

Objašnjenje možda leži u tome što djecu i adolescente čiji su roditelji nižeg socioekonomskog statusa vršnjaci mogu smatrati manje vrijednima, što utječe na njihovo samopouzdanje (Rech, 2012). Osim toga, u njima se stvara frustracija zbog nepripadanja grupi, pa nerijetko postanu i agresivna (Baumeister, 2011).

Možemo zaključiti da i žrtve i počinitelji vršnjačkog nasilja imaju određene karakteristike koje ukazuju na nepripadanje, traumu i manjak vrijednosti (Baumeister, 2011). S obzirom na to da smo društvena bića i samo tako opstajemo, neprihvatanje od okoline i roditelja težak je udarac za ego mladih koji još nisu u potpunosti emocionalno stabilni. Nasilje nad drugima ponekad pruža lažan osjećaj moći i dominacije, iako dugoročno može imati vrlo štetne posljedice i za žrtve i za počinitelje. O tome ćemo raspravljati u sljedećem poglavlju.

5. POSLJEDICE VRŠNJAČKOG NASILJA

Nekad se vršnjačko nasilje smatralo sastavnim dijelom dječjeg života, a sada se zna da ono može biti poprilično štetno. Djeca i mladi žrtve nasilja često gube volju za odlaskom u školu jer to znači susret s počiniteljima nasilja. Zbog nelagode i pretrpljenog nasilja školu počinju asociirati s nelagodnim iskustvima te gube želju i volju za učenjem, pa nerijetko školski uspjeh žrtava vršnjačkog nasilja pati (Rivers, Duncan i Besag, 2007). Godine 2012. u Italiji provedeno je istraživanje na učenicima četvrtih i osmih razreda osnovne škole u kojima se ispitivalo utječe li vršnjačko nasilje na školski uspjeh žrtava. Ispitivale su se sposobnosti čitanja, matematičke sposobnosti i znanje iz prirodnih disciplina (*eng. science*). Utvrđeno je da su djeca žrtve nasilja iz četvrtih razreda 9,5 % do 12,7 % lošija u čitanju s razumijevanjem od onih koja nikad nisu bile žrtve nasilja. Što se tiče matematičkih sposobnosti, ta brojka iznosi 9 %, a u prirodnim znanostima razlika je od 11 %. Također, rezultati se razlikuju ovisno o frekvenciji ili učestalosti izlaganja nasilju, gdje su žrtve koje su češće bile izložene nasilju imale gore rezultate od onih koji su mu bili rjeđe izloženi (Ponzo, 2012). Samim time možemo zaključiti da je potrebno brzo djelovati u prevenciji vršnjačkog nasilja jer što mu je žrtva više izložena, to su ozbiljnije i posljedice. Osim gubitka volje za učenjem, žrtve se znaju povući u sebe ili pak pokazuju znakove agresije i sami postaju počinitelji nasilja (Mkhize, Gopal, 2021). Posljedice vršnjačkog nasilja poprilično se brzo očituju na žrtvama, a postavlja se pitanje koliko su trajne i ozbiljne.

5.1 SINDROM ODRASLIH NAKON VRŠNJAČKOG NASILJA

Godine 2016. u literaturi se prvi puta spominje izraz *adult post-bullying syndrome*, što je naziv koji obuhvaća posljedice na osobe koje su bile žrtve vršnjačkog nasilja u djetinjstvu (DeLara, 2016). One uključuju:

- probleme s povjerenjem
- probleme u romantičnim vezama
- ugađanje drugim ljudima
- manjak samopouzdanja
- gnijev.

DeLara u svojoj knjizi tvrdi da se većina vršnjačkog nasilja događa jer se pojedinca smatra drugačijim od grupe u kojoj se nalazi. Razlike mogu biti razne, od spola i rase, pa do modnog izričaja ili glazbenog ukusa. Žrtve odrastaju s idejom da su drugačiji, što dovodi do problema s povjerenjem u druge ljude s kojima se ne mogu poistovjetiti, manjka samopouzdanja i nezadovoljstva vlastitim izgledom. Osim toga, odrasli koji su bili žrtve vršnjačkog nasilja često znaju imati potrebu dokazivati se i ugađati ljudima oko sebe, navodi DeLara, jer trauma iz djetinjstva zbog nepripadanja grupi vršnjaka u odraslima može dovesti do neprestanog straha od odbacivanja. Druga je krajnost frustracija, želja za osvetom i obrambeni stav, a pojedine osobe mogu pokazivati oba obilježja (DeLara, 2016). Žrtve vršnjačkog nasilja mogu razviti i ozbiljnije psihičke probleme, a o njima ćemo raspravljati u sljedećem potpoglavlju.

5.2 POSLJEDICE VRŠNJAČKOG NASILJA NA PSIHIČKO ZDRAVLJE U ODRASLOJ DOBI

Prema trima longitudinalnim istraživanjima iz tri različita dijela svijeta (Epidemiološko multicentralno dječje psihijatrijsko istraživanje u Finskoj, istraživanje Great Smoky Mountains u SAD-u i Nacionalno istraživanje dječjeg razvitka u UK-u), osobe koje su bile žrtve vršnjačkog nasilja u djetinjstvu u prosjeku češće razvijaju psihičke bolesti kao što su agorafobija, depresija, anksiozni poremećaji i panični poremećaji u 20-ima u usporedbi s osobama koje nisu bile žrtve vršnjačkog nasilja. Osim toga, među tim osobama također je i veća stopa samoubojstava (Arseneault, 2017). U daljnjem ćemo tekstu pobliže opisati neke od najbitnijih poremećaja.

5.2.1 Vršnjačko nasilje, depresivni i anksiozni poremećaji

Olweus je 90-ih godina prošlog stoljeća proučavao povezanost vršnjačkog nasilja i depresije² te je u istraživanju na 71 djetetu u Norveškoj utvrdio da postoji povezanost između trpljenja nasilja u dobi od 11 godina i kasnijeg razvitka depresije u odrasloj dobi (Olweus, 1993). Novija istraživanja potvrđuju te nalaze (Fekkes, 2006, Due i sur., 2009, Dantchev i sur., 2019). Jedno je takvo provedeno u Danskoj 2009. godine. Radilo se o longitudinalnom istraživanju u kojem su se upotrebljavali podaci iz 1990. godine kada su ispitanici imali 15 godina te iz 2002. kada su ispitanici imali 27 godina. Svrha je istraživanja bila utvrditi imaju li osobe koje su bile žrtve nasilja u adolescentskoj dobi veću mogućnost razvijanja depresije i anksioznosti³ u odrasloj dobi. Te su se razlike promatrale i kroz prizmu socio-ekonomskog statusa. Na uzorku od 589 ispitanika utvrđeno je da su osobe koje su se u dobi od 15 godina izjasnile da su žrtve vršnjačkog nasilja u dobi od 27 godina u prosjeku prijavljivale više simptoma depresivnih poremećaja i anksioznosti. Nadalje, ti su simptomi bili više izraženi kod osoba nižeg socio-ekonomskog statusa (Due i sur., 2009). Stoga možemo zaključiti da izloženost vršnjačkom nasilju može biti vrlo štetna, pogotovo ako se radi o djeci koja dolaze iz siromašnijih obitelji, moguće zato što je i to jedan od razloga zbog kojeg djeca znaju biti meta počinitelja nasilja.

Recentnije istraživanje upućuje na slične nalaze (Dantchev i sur., 2019). U istraživanju je sudjelovalo blizu 7000 ispitanika iz UK-a. Prvo je ispitivanje provedeno 2004. godine kada su ispitanici imali 12 godina, a drugo 2016. kada su imali 24. U prvom dijelu ispitivanja provjeravalo se jesu li djeca bila žrtve ili počinitelji vršnjačkog nasilja ili oboje. U drugom dijelu istraživanja provjeravalo se pate li ispitanici, tada već odrasli ljudi, od depresivnih poremećaja i anksioznosti. U tablici u nastavku prikazani su rezultati istraživanja.

² Depresija – poremećaj raspoloženja obilježen velikom tugom i zlim slutnjama, osjećajima bezvrijednosti i krivnje, bespomoćnosti i beznadnosti, povlačenjem od drugih te otežanim i usporenim mišljenjem (Hrvatska enciklopedija <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=14632>)

³ Anksioznost – složeno, neugodno čuvstvo tjeskobe, bojazni, napetosti i nesigurnosti, praćeno pobuđenošću autonomnoga živčanog sustava (Hrvatska enciklopedija <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=2852>).

Tablica 5

Postotak osoba s depresivnim poremećajem i anksioznosti među 24-godišnjacima prema ulogama koje su imali u vršnjačkom nasilju u dobi od 12 godina (Dantchev i sur., 2019).

		Depression	Anxiety
Peers	Non-involved	8.5	8.0
	Victim	10.8	11.6
	Bully-victim	14.2	16.0
	Bully	16.9	10.2
	Overall sample	9.5	9.2

U tablici možemo vidjeti da su depresivni poremećaji bili izraženiji kod osoba koje su s 12 godina bile uključene u vršnjačko nasilje nego kod onih koje nisu, a zanimljivo je za primijetiti da je najveći postotak depresivnih poremećaja bio prisutan kod osoba koje su bile počinitelji vršnjačkog nasilja, skoro duplo veći od osoba koje nisu sudjelovale u vršnjačkom nasilju. Nešto manji postotak od osoba koje su bili počinitelji vršnjačkog nasilja, ali ipak veći od osoba koje nisu sudjelovale u njemu imale su osobe koje su bile ujedno i počinitelji i žrtve vršnjačkog nasilja, a najmanji postotak osoba s depresivnim poremećajima među osobama koje su bile uključene u vršnjačko nasilje s 12 godina imale su osobe koje su bile žrtve. Što se tiče anksioznosti, također su osobe koje su na bilo koji način sudjelovale u vršnjačkom nasilju u prosjeku imale veći postotak anksioznih poremećaja od osoba koje nisu. Najveći postotak anksioznih poremećaja imale su osobe koje su bile i počinitelji i žrtve nasilja. To nas dovodi do zaključka da nije potrebno samo žrtve zaštititi od vršnjačkog nasilja, već i same počinitelje jer je sudjelovanje u vršnjačkom nasilju štetno za sve uključene, a ponekad i više za počinitelje. Nadalje, depresija i anksioznost ozbiljna su stanja koja mogu uvelike smanjiti kvalitetu života osoba, stoga je nužno proučavati vršnjačko nasilje, boriti se protiv njega i ulagati napore u njegovoj prevenciji.

5.2.2. Vršnjačko nasilje i samoubojstvo

U Finskoj se 2009. (Klomek i sur., 2009) provelo istraživanje o učestalosti samoubojstava među mladim odraslim osobama koje su bile uključene u vršnjačko nasilje u dobi od 8 godina. Za istraživanje su se upotrijebili podaci o 8-godišnjacima iz 1989. Ti podaci sadržavaju jednostavna

pitanja na skali od 3 stupnja o tome koliko često ispitanici čine ili trpe nasilje. Istraživanje je provedeno na velikom uzorku od 60 007 djece. Sljedeća je varijabla u istraživanju bila izvršavanje samoubojstva ili pokušaj samoubojstva u mladoj odrasloj dobi. Za nju su se upotrijebili podaci o 10 % istih ispitanika do 25. godine. Upotrijebili su se podaci iz registara o pokušajima samoubojstva i izvršenim samoubojstvima nekoliko finskih institucija. Pod pokušajem samoubojstva smatrao se svaki čin koji je zahtijevao bolničku intervenciju, a čija je dijagnoza bila pokušaj samoubojstva. Rezultati istraživanja nalaze se u tablici 6.

Tablica 6

Postotak pokušaja samoubojstava i počinjenih samoubojstava među osobama koje su u dobi od 8 godina sudjelovale u vršnjačkom nasilju u odnosu na one koji nisu (Klomek i sur., 2009).

	Total <i>n</i>	Suicide % (<i>n</i>)
Boys		
Bullying		
No	1,121	0.5 (5)
Sometimes	1,210	1.0 (12)
Frequently	230	3.9 (9)
Victimization		
No	1,094	0.5 (5)
Sometimes	1,222	1.2 (14)
Frequently	241	2.9 (7)
Girls		
Bullying		
No	1,886	1.1 (20)
Sometimes	579	0.7 (4)
Frequently	22	0
Victimization		
No	1,490	0.8 (12)
Sometimes	895	1.0 (9)
Frequently	92	3.3 (3)

Rezultati istraživanja upućuju na to da su dječaci u prosjeku češće bili i počinitelji i žrtve vršnjačkog nasilja od djevojčica. Nadalje, pronađena je pozitivna korelacija između čestog činjenja vršnjačkog nasilja u dobi od 8 godina i pokušaja samoubojstva ili izvršenog samoubojstva u dvadesetima među muškim ispitanicima. Među ispitanicama u grupi u kojoj su se osobe izjasnile da su često činile vršnjačko nasilje nije bilo slučajeva samoubojstva, jednim dijelom jer se jako mal broj ispitanica izjasnio da su često bile počiniteljice vršnjačkog nasilja. Što se tiče žrtvi vršnjačkog nasilja, među muškim i ženskim ispitanicima koji su se s 8 godina izjasnili da su često bili žrtve vršnjačkog nasilja pronađena je pozitivna korelacija s pokušajima samoubojstva ili izvršavanjem samoubojstva u dvadesetima (Klomek i sur., 2009). Rezultati iz ranije navedenog istraživanja iz UK-a 2019. godine upućuju na isto (Dantchev i sur., 2019).

Tablica 7

Postotak osoba koje su počinile čin samoozljeđivanja s ciljem samoubojstva među 24-godišnjacima prema ulogama koje su imali u vršnjačkom nasilju u dobi od 12 godina (Dantchev i sur., 2019).

		Suicidal self-harm
Peers	Non-involved	3.7
	Victim	8.0
	Bully-victim	11.2
	Bully	8.5
	Overall sample	5.1

U tablici 7 možemo vidjeti poveznicu između sudjelovanja u vršnjačkom nasilju u dobi od 12 godina i sklonosti samoozljeđivanju s ciljem samoubojstva u odrasloj dobi od 24 godine. Postotak osoba koje su se u odrasloj dobi samoozljeđivale s ciljem samoubojstva veći je više nego duplo među osobama koje su sudjelovale u vršnjačkom nasilju u dobi od 12 godina od osoba koje nisu, a najveći je među osobama koje su s 12 godina bile i žrtve i počinitelji nasilja. Podaci iz navedenih istraživanja upućuju na veliku štetnost vršnjačkog nasilja i dugotrajnost posljedica koje ono može imati, bez obzira na to radi li se o počinitelju vršnjačkog nasilja ili žrtvi vršnjačkog nasilja, dječacima ili djevojčicama. Osim toga, možemo zaključiti da se vršnjačko nasilje treba početi pratiti u vrlo ranoj dobi, pa čak i u prvim razredima osnovne škole jer, sudeći prema navedenim istraživanjima, vršnjačko nasilje iz vrlo rane dobi može biti pokazatelj štetnih i kobnih ponašanja kao što su samoubojstvo i samoozljeđivanje.

6. RAZLIKE U POJAVNOSTI VRŠNJAČKOG NASILJA PREMA SPOLU

Dječaci i djevojčice često se razlikuju u načinima igranja i ponašanja, shodno tome, razlikuju se i pojavni oblici vršnjačkog nasilja u tim dvjema grupama. Naime, na uzorku od preko 5300 djece iz ispitivanja iz 1989. godine (Klomek i sur., 2009) bila je značajna razlika između učestalosti vršnjačkog nasilja među djevojčicama i dječacima. Od ukupnog broja ispitanika, 8 % dječaka izjasnilo se da često vrše nasilje nad svojim vršnjacima. Među djevojčicama taj postotak iznosio je 0,8 %. Nadalje, 47 % dječaka izjasnilo se da ponekad vrše nasilje, a kod djevojčica taj je postotak iznosio tek 23 %. Osim toga, 9 % dječaka izjasnilo se da su često žrtve nasilja, a 48 % da su ponekad, a među djevojčicama te su brojke iznosile 4 % i 37 %.

Recentnija istraživanja pokazuju da i dalje postoje određene razlike u vršnjačkom nasilju između dječaka i djevojčica. U istraživanju u Portugalu iz 2010. godine (Silva i sur., 2013) ispitivale su se razlike po pitanju vršnjačkog nasilja između dječaka i djevojčica u dobi od 7 do 14 godina. U ispitivanju je sudjelovalo 387 učenika koji su ispunili upitnik o vršnjačkom nasilju u školi. Rezultati su sljedeći:

Tablica 8

Razlike u vrsti pretrpljenog vršnjačkog nasilja među dječacima i djevojčicama (Silva i sur., 2013)

Being bullied typology	Total		Female		Male		<i>p</i> *
	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%	
Hitting, punching and kicking	106	28.6	40	21.3	66	36.3	<i>p</i> < 0.001
Steal, taken belongings	76	20.5	37	19.7	39	21.4	NS
Threatened	60	16.2	28	14.9	32	17.6	NS
Insulting	134	36.2	60	31.9	74	40.7	NS
Rumors spread	73	19.7	41	21.8	32	17.6	NS
No one talks to her/him	28	7.6	11	5.9	17	9.3	NS
Cyber bullying	4	1.1	3	1.6	1	0.5	NS ^(a)
Insulted due to color or ethnic origin	13	3.5	6	3.2	7	3.8	NS
Other forms of victimization	18	4.8	12	6.4	6	3.3	NS

U tablici 8 djeca su trebala označiti vrstu vršnjačkog nasilja koje su pretrpjeli, moguće je bilo označiti više opcija. Te su vrste bile: udaranje rukama ili nogama, krađa ili otimanje stvari, prijetnja, uvrede, širenje tračeva, izopćavanje iz društva, elektroničko nasilje, nasilje na temelju boje kože ili etničke pripadnosti te ostali oblici nasilja. Vidimo da su dječaci češće bili žrtve gotovo svih vrsta vršnjačkog nasilja, osim širenja tračeva, elektroničkog nasilja i ostalih oblika nasilja. Iako ti nalazi nisu od statističke značajnosti, idu u smjeru mnogih istraživanja koja ukazuju na to da su djevojčice sklonije relacijskom nasilju koje uključuje širenje tračeva i sl. (Rivers, Duncan i Besag, 2007, Vojković, 2014). Statistički značajna razlika vidljiva je jedino u fizičkom nasilju koje je učestalije među dječacima, a najčešća vrsta nasilja očekivano je ono verbalno, to jest, verbalne uvrede. Zanimljivo je vidjeti da je elektroničko nasilje tada i dalje bila najrjeđa vrsta vršnjačkog nasilja, iako se radilo o 2010. godini.

Tablica 9

Razlike između djevojčica i dječaka u tome kome se djeca povjeravaju o pretrpljenom vršnjačkom nasilju i u kojem postotku (Silva i sur., 2013)

Who did you tell?	Total		Female		Male		<i>p</i> *
	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%	
Did not tell anyone	27	15.5	16	21.9	11	10.9	<i>p</i> < 0.05
Told one or two friends	54	32.0	22	30.1	32	31.7	NS
Told friends	44	25.3	15	20.5	29	28.7	NS
Told the teacher or class director	75	43.1	29	39.7	46	45.5	NS
Told the father or tutor	86	49.4	33	45.2	53	52.5	NS
Told a brother or sister	28	16.1	10	13.7	18	17.8	NS
Told an employee	55	31.7	25	34.2	30	29.7	NS

Sljedeći dio upitnika odnosio se na to u kojoj mjeri i kome se djeca povjeravaju o pretrpljenom vršnjačkom nasilju. Djeca su se mogla izjasniti da se: ne povjeravaju nikome, kažu jednom ili dvojici prijatelja, kažu prijateljima, kažu učitelju ili upravitelju razreda, kažu roditeljima ili skrbnicima, kažu bratu ili sestri ili kažu nekom zaposleniku u školi. U tablici možemo vidjeti da više od 20 % djevojčica nikome ne kaže o pretrpljenom vršnjačkom nasilju, dok je u slučaju dječaka ta brojka duplo manja. Tu je i jedino pronađena statistički značajna razlika. Možemo zaključiti da je kod djevojčica teže ući u trag vršnjačkom nasilju jer su njegovi oblici skriveniji i suptilniji, a i same djevojčice rjeđe će prijaviti vršnjačko nasilje od dječaka, stoga im je potrebno posvetiti posebnu pažnju. Što se tiče ostalih mogućnosti, čini se da se dječaci generalno više povjeravaju o pretrpljenom vršnjačkom nasilju, a i dječaci i djevojčice najviše se povjeravaju roditeljima ili skrbnicima, pa možemo zaključiti da su oni bitan čimbenik u borbi protiv vršnjačkog nasilja, kao i učitelji koji su sljedeći po učestalosti osoba kome djeca prijavljuju vršnjačko nasilje.

Što se tiče posljedica vršnjačkog nasilja, u Njemačkoj je 2015. godine provedeno istraživanje u kojem je sudjelovalo 10 638 djece (Baier i sur., 2018.). U istraživanju su se promatrala razlike između djevojčica i dječaka u posljedicama na vršnjačko nasilje. Promatralo se psihološko elektroničko nasilje, seksualno elektroničko nasilje, fizičko nasilje i relacijsko nasilje. Pod psihološko elektroničko nasilje smatralo se slanje prijetećih poruka, ismijavanje, dijeljenje povjerljivih informacija ili privatnih slika osobe te širenje tračeva putem interneta. Pod seksualnim elektroničkim nasiljem smatralo se slanje golišavih fotografija ili videozapisa osobi protiv njezine volje, ili bilo kakvi seksualni čini protiv volje osobe. Pod fizičko nasilje smatralo se udaranje i fizički obračun, a pod relacijsko isključivanje iz svakodnevnih aktivnosti u

vršnjačkoj grupi. Rezultati su pokazali da je psihološko elektroničko nasilje imalo najviše utjecaja na psihičko zdravlje djevojčica i dječaka, potom je slijedilo relacijsko nasilje čije su posljedice također bile gotovo jednake za dječake i djevojčice, a nakon toga seksualno elektroničko nasilje, koje je imalo utjecaja samo na djevojčice. Seksualno elektroničko nasilje bilo je češće u slučaju djevojčica, a sastojalo se od seksualizacije djevojčica, neprikladnih komentara i uznemiravanja na temelju spola. Takvi su rezultati i očekivani, s obzirom na postojeću literaturu o seksualnom vršnjačkom nasilju koga su djevojčice najčešće žrtve (Shute, Owens, Slee, 2007, Olweus, Limber, Breivik, 2019)

Nadalje, istraživanje iz Australije koje je provedeno na 70 adolescenata podijeljenih u fokus grupe pokazuje široku rasprostranjenost seksualnog nasilja upućenog djevojčicama od strane dječaka. Najčešće se radilo o nazivanju pogrđnim imenima na temelju spola, komentara o fizičkom izgledu, grudima i tjelesnoj masi ili širenju tračeva na temelju njihove seksualne aktivnosti. Utvrđeno je da dječaci ponekad nisu ni svjesni što je seksualno nasilje, a što ne, kao i učitelji koji ga nerijetko i ne prepoznaju (Shute, Owens, Slee, 2007). Najmanje utjecaja imalo je fizičko nasilje, a pogotovo fizičko nasilje među dječacima (Baier i sur., 2018). Razlog tome mogao bi biti agresivnija narav dječaka u toj dobi.

Iz navedenih istraživanja možemo zaključiti da postoje bitne razlike u vršnjačkom nasilju između dječaka i djevojčica. Dječaci najčešće sudjeluju u fizičkom vršnjačkom nasilju i generalno više sudjeluju u vršnjačkom nasilju općenito. Kod djevojčica su češći skriveniji i suptilniji oblici vršnjačkog nasilja kao što je relacijsko i verbalno. Što se tiče posljedica vršnjačkog nasilja, djevojčice su teže pogođene, posebice kada se radi o seksualnom vršnjačkom nasilju i psihičkom nasilju. Djevojčice se također rjeđe povjeravaju o vršnjačkom nasilju od dječaka, što dodatno otežava ulazak u trag vršnjačkom nasilju među djevojčicama.

7. STRATEŠKE ODREDNICE ZA RJEŠAVANJE PROBLEMA VRŠNJAČKOG NASILJA U REPUBLICI HRVATSKOJ

U prethodnim poglavljima utvrdili smo koje sve posljedice vršnjačko nasilje ostavlja na žrtve i počinitelje nasilja, kao i da te posljedice mogu biti trajne te uvelike smanjiti kvalitetu života osoba koje su u mladosti sudjelovale u vršnjačkom nasilju čak i godinama nakon što se ono odvijalo. To nas dovodi do možda i najbitnijeg pitanja, a to je kako stati na kraj vršnjačkom nasilju. Ima nekoliko čimbenika koji igraju ulogu u tome, a država je jedan od bitnijih. U Republici Hrvatskoj

za ozbiljnija djela vršnjačkog nasilja mogu odgovarati osobe koje imaju navršених 14 godina. Sva djeca mlađa od te dobi ne mogu odgovarati pred zakonom, ali njihovi se slučajevi prosljeđuju Centru za socijalnu skrb (Prekršajni zakon, NN 39/13). Osim u kaznenopravnom smislu, suzbijanje vršnjačkog nasilja najčešće se spominje u temama vezanim za prava djece ili općenito ljudska prava, a u nastavku slijede neki od dokumenata kojima je ono uređeno (Balaž Gilja, Tutiš Grokša, 2021):

- Konvencija UN-a o pravima djeteta (UN, 1989.) – u njoj su propisani minimalni standardi koje bi odrasle osobe trebale osigurati djeci, a u njih spadaju prava preživljavanja, razvojna prava, zaštitna prava i prava sudjelovanja. Jedno je od pravila iz Konvencije o pravima djeteta (članak 19.):

„Države stranke poduzet će sve potrebne zakonodavne, upravne, socijalne i prosvjetne mjere da zaštite dijete od svakog oblika tjelesnog ili duševnog nasilja, povreda ili zloporaba, zanemarivanja ili zapuštenosti, zlostavljanja ili iskorištavanja, uključujući spolno zlostavljanje, dok o njemu brine roditelj(i), zakonski skrbnik(ci) ili neka druga odgovorna osoba kojoj je skrb djeteta povjerena.“ (UN, 1990)

- Konvencija o pravima osoba s invaliditetom (Zajednica saveza osoba s invaliditetom Hrvatske, 2017.) – dokument kojim se od država koje ga potpišu traži da poduzimaju potrebne mjere kako bi spriječile nasilje nad djecom s invaliditetom.

- Strategija Vijeća Europe za prava djeteta (2016. – 2021.) (Vijeće Europe, 2016) – dokument kojim se određuju prioritete za zaštitu prava djece u navedenom razdoblju. U njoj stoji:

„Nasilje nad djecom kršenje je prava djeteta, ugrožava socijalni razvoj djece i utječe na njihovo uživanje drugih prava. Nasilje često ima pogubne kratkoročne i dugoročne posljedice po mentalno i psihičko zdravlje, koje ponekad traju kroz nekoliko generacija. Osim što djeluje na pojedinačne žrtve, istraživanja nevladinih organizacija pokazuju da je nasilje povezano s dalekosežnim troškovima za društvo. Stoga je ukidanje svih oblika nasilja zakonski, etički i ekonomski imperativ“. (Vijeće Europe, 2016)

- Nacionalna strategija za prava djece u RH za razdoblje od 2014. do 2020. godine (Vlada RH, rujna 2014.) – oslanja se na Strategiju vijeća Europe za prava djeteta, a svrha joj je

bila eliminacija svih oblika nasilja nad djecom, pa samim time i vršnjačkog nasilja. U njoj su navedeni sljedeći ciljevi:

„ * osigurati ostvarivanje prava djeteta na nenasilno školsko okruženje eliminiranjem tolerantnih stajališta prema nasilju nad djecom i među djecom te stigmatiziranje djece s iskustvom vršnjačkog nasilja

* dugoročno, sistematizirano, planirano i organizirano usmjeravati aktivnosti na suzbijanju nasilja među djecom i nad djecom na svim razinama (lokalnoj i državnoj)

* osigurati međusektorsku suradnju na nacionalnoj i lokalnoj razini u provedbi koordiniranih aktivnosti svih resora usmjerenih na eliminaciju nasilja među djecom i nad djecom te načine kontinuiranog praćenja stanja i javnog izvješćivanja

* osigurati pravo na kvalitetan, dostupan i nestigmatizirajući oporavak djece koja doživljavaju nasilje te stručnu pomoć djeci koja čine nasilje.“ (Vlada RH, rujan 2014.)

- Akcijski plan za prevenciju nasilja u školama (2020. – 2024.) (Vlada RH, 2020.)– cilj mu je smanjiti vršnjačko nasilje, a on „obuhvaća pet velikih područja odgojno-obrazovnoga djelovanja u osnovnim i srednjim školama te učeničkim domovima:

- zakonodavni okvir
- dostupnost i kvaliteta podataka
- potpora dionicima odgojno-obrazovnoga procesa
- školski preventivni programi/projekti i strategije
- medijska kampanja.“ (Vlada RH, 2020.)

- Nacionalni plan za prava djece u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 2022. do 2026. godine (Ministarstvo rada, mirovinskoga sustava, obitelji i socijalne politike, 2022.) – cilj mu je nastaviti mijenjati pravila i propise u svrhu najbolje zaštite prava i sloboda sve djece iz Republike Hrvatske bez iznimke, njime se želi urediti i unaprijediti pitanje prava djece uz pomoć cjelokupnog sustava, sve u svrhu optimalnog razvoja djece. U ovom se

dokumentu nalazi SWOT⁴ analiza koja objašnjava koje su pozitivne strane i koja su ograničenja za usklađivanje svih politika u svrhu zaštite prava djece.

Tablica 10

Analiza snaga i slabosti usklađivanja svih politika u svrhu zaštite prava djece (Ministarstvo rada, mirovinskoga sustava, obitelji i socijalne politike, 2022)

Snage – unutarnji resursi s pozitivnim utjecajem	Slabosti / Ograničenja – unutarnji nedostaci i ograničenja
<ul style="list-style-type: none"> ➤ Na nacionalnom nivou ratificirana Konvencija UN-a o pravima djeteta koja dugi niz godina osigurava i potiče aktivnije zagovaranje dječjih prava u RH ➤ Dostupnost međunarodnih dokumenata potrebnih za uvid u javne politike na nivou Europske unije i međunarodne zajednice ➤ Uređen zakonodavni i institucionalni okvir za zagovaranje dječjih prava ➤ Iskustvo tijela državne uprave u promicanju i zaštiti prava djece te provođenje mjera predviđenih u aktima strateškog planiranja ➤ Razvoj javnih politika i međuresorna suradnja u provođenju aktivnosti prema promicanju i zaštiti prava djece; suradnja za koordinirano djelovanje s jedinicama lokalne i regionalne samouprave, organizacijama civilnog društva, akademskom zajednicom i drugim relevantnim dionicima ➤ Dostupnost potrebnih podataka za izradu analiza i razvoj javnih politika ➤ Dobro postavljen plan s unutarnjim resursima te mogućnostima za praćenje provedbe ➤ Dobro postavljen akcijski plan i komunikacijska strategija 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Nepostojanje dovoljno provedivih mogućnosti za provođenje postavljenih mjera i pripadajućih aktivnosti te praćenje učinkovitosti postavljenih javnih politika ➤ Nedostatak statističkih podataka potrebnih za izradu analiza koje su neophodne za definiranje javnih politika i provođenje aktivnosti u vidu promocije i zaštite prava djece ➤ Nepostojanje alata učinkovitih za sustavno mjerenje ishoda aktivnosti provedenih u okviru akata strateškog planiranja ➤ Izostanak sinergijskog učinka u planiranju i provedbi mjera i aktivnosti svih uključenih dionika ključnih za unaprjeđenje javnih politika za zaštitu prava djece ➤ Regionalna nejednakost u RH, posebice u međuresornoj suradnji i uključenosti svih ključnih dionika u provođenje predviđenih mjera i aktivnosti potrebitih za zaštitu prava djece

⁴ Eng. Strengths, weaknesses, opportunities, threats.

Tablica 11

Analiza prilika i prijetnji usklađivanja svih politika u svrhu zaštite prava djece (Ministarstvo rada, mirovinskoga sustava, obitelji i socijalne politike, 2022. – Nacionalni plan za prava djece u Republici Hrvatskoj)

Prilike – mogući vanjski pozitivni utjecaj	Prijetnje – mogući vanjski negativni utjecaj
<ul style="list-style-type: none"> ➤ Pozitivni vanjski utjecaj kod usklađivanja s međunarodnim strateškim dokumentima, posebice s relevantnim strategijama Europske unije i Vijeća Europe i preuzimanja javnih politika, tendencija u statističkim podacima potrebnim za razvoj analiza i na nacionalnom nivou ➤ Kvalitetno provođenje mjera uz unaprjeđenje međuresorne suradnje i partnerstva s relevantnim i ključnim dionicima ➤ Nastavak inkluzije prava djece kao horizontalnih načela, (ljudska prava) u aktima strateškog planiranja ostalih resora nadležnih za razvoj i provođenje javnih politika u cilju zaštite prava djece 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Promjena vanjskih uvjeta koji postavljaju nove izazove, ali i nove prilike kod provođenja predviđenih strateških mjera ➤ Nedovoljna spremnost uključenih tijela državne uprave i ostalih relevantnih dionika ➤ Nedovoljna uključenost šire zajednice kao podrške u provođenju mjera i aktivnosti predviđenih aktima strateškog planiranja ➤ Neinformiranost i nedovoljna osviještenost javnosti o načinu zaštite prava djece i značaju njihovog uključivanja u društveni život ➤ Nепрепознавање важности заштите прava дјеce u svim društvenim kontekstima od strane nadležnih resora za razvoj postavljenih javnih politika

Iz SWOT analize i prethodnih dokumenata možemo zaključiti da su u Republici Hrvatskoj prava djece detaljno uređena zakonima i dokumentima, ali njihova provedba nije uvijek savršena. Moglo bi se reći da se zna što činiti, ali se ne zna u potpunosti kako to učiniti. Osim toga, novija vremena sa sobom nose i nove izazove za zaštitu prava djece i prevenciju vršnjačkog nasilja, pogotovo s pojavom interneta koji je sada dostupan gotovo svima. Kako postoji regionalna nejednakost u RH, teško je stvoriti cjelokupnu homogenu sliku o pitanju vršnjačkog nasilja u Republici Hrvatskoj.

8. USPJEŠNOST PROVEDBE MJERA ZA SUZBIJANJE VRŠNJAČKOG NASILJA

Glavni cilj istraživanja vršnjačkog nasilja njegovo je suzbijanje i prevencija. Upravo zato, kao što smo vidjeli u prethodnom poglavlju, donose se razne mjere na globalnoj i lokalnoj razini. U ovom poglavlju obradit ćemo jedan od najpoznatijih programa za suzbijanje vršnjačkog nasilja koji je osmislio jedan od prvih znanstvenika koji je počeo proučavati vršnjačko nasilje, Dan Olweus. Olweusov program prevencije vršnjačkog nasilja (OBPP) nastao je 1983., a sastoji se od nekoliko komponenta koje su podijeljene na razine škole, učionice, individualnu razinu i na razinu cijele zajednice (Olweus, Limber, 2007, 2010). Program počiva na četirima glavnim principima, a to su da odrasli u školi trebaju:

- pokazati toplinu i pozitivan interes za učenike
- postaviti čvrste granice o tome što se smatra neprihvatljivim ponašanjem
- biti ustrajni u kažnjavanju neprihvatljivog ponašanja na način koji ne uključuje fizičko kažnjavanje i ne pokazuje neprijateljski stav
- zauzeti funkciju autoriteta i pozitivnog primjera (Olweus, 1993.).

Na temelju ta četiri principa Olweus je razradio plan radnji koje se trebaju poduzeti na pojedinačnim razinama kako bi se uspješno stalo na kraj vršnjačkom nasilju. Neke od njih su: uključiti roditelje, pojačati nadzor u školi, redovito održavati sate na kojima će se učenike educirati o vršnjačkom nasilju, razgovarati s počiniteljem i žrtvom nasilja pojedinačno, proširiti u cijeloj zajednici poruke protiv vršnjačkog nasilja i načine za njegovo smanjenje itd. (Olweus, Limber, 2007).

Program se pokazao iznimno uspješnim (Olweus, Limber, 2010). Naime, u prvobitnoj evaluaciji programa sudjelovalo je više od 20 000 učenika iz 150 škola u Norveškoj, rezultati su pokazali da se postotak žrtvi vršnjačkog nasilja nakon prvih 8 mjeseci primjene OBPP-a smanjio za 5 %, sljedećih 8 mjeseci za još 1 %, a nakon toga za 0,5 % (Olweus, Limber, 2010). Nakon toga program se počeo implementirati i u ostatku svijeta. Tako su u SAD-u provedene evaluacije u Južnoj Karolini, Pennsylvaniji, Washingtonu i Kaliforniji. I u tim slučajevima, program se pokazao uspješnim i škole su u prosjeku ostvarile smanjenje učestalosti vršnjačkog nasilja od 10 do 15 % u prvih godinu dana u odnosu na kontrolne škole, to jest, one u kojima se program nije provodio (Olweus, Limber, 2010). Slični nalazi pronađeni su i u Njemačkoj gdje je napravljena evaluacija na 23 škole, od kojih su 16 uspjele u potpunosti provesti OBPP, dok ostalih 7 nije. Utvrđena je značajna razlika u smanjenju djece koja su se iskazivala kao žrtve vršnjačkog nasilja u odnosu na

škole u kojima se program nije provodio, no pojavio se i problem toga da, iako je provedba programa tada bila besplatna jer je njezin cilj bila evaluacija, i dalje je bilo škola koje nisu bile motivirane provesti program (Ossa i sur., 2020).

Možemo zaključiti da je Olweusov program bio uvelike uspješan i da je ostao relevantan i nakon 40 godina postojanja. Iz njega možemo zaključiti da je učenicima potrebno pokazati razumijevanje i toplinu, ali ipak zadržati stalni autoritet i ni u jednom slučaju ne biti indiferentni prema nasilju. Također je bitno uključiti roditelje u borbu protiv nasilja i educirati cijelu zajednicu. Unatoč uspješnosti programa, njegova provedba zna biti zahtjevna, što škole obeshrabruje da ga provode zbog nedostatka vremena ili novca.

9. ZAKLJUČAK

Vršnjačko je nasilje sveprisutan problem, a njegovo je suzbijanje nužno zbog negativnih posljedica koje ostavlja na sve sudionike. Sudjelovanje u vršnjačkom nasilju u djetinjstvu često može biti pokazatelj kasnijih problema u odnosima s drugim ljudima i manjka samopouzdanja, ali i raznih psihičkih poremećaja kao što su depresija, anksioznost ili samoozljeđivanje. Također je veća stopa samoubojstava među odraslim osobama koje su u djetinjstvu sudjelovale u vršnjačkom nasilju. Roditelji, učitelji i sve ostale osobe čija su zadaća odgoj i obrazovanje djece trebaju obratiti posebnu pozornost na oblike vršnjačkog nasilja koji nisu tako eksplicitni kao fizičko nasilje jer mogu biti jednako štetni. Ti oblici podrazumijevaju verbalno i relacijsko nasilje, a u novije vrijeme pojavljuje se elektroničko nasilje koje sa sobom nosi nove izazove jer ga je teže otkriti i djeca mu mogu biti izložena tijekom cijelog dana, a traumu mogu proživljavati iznova sa svakom novom porukom, komentarom ili pregledom. Takvi skriveniji oblici vršnjačkog nasilja karakterističniji su za nasilje među djevojčicama, a fizičko nasilje češće se odvija među dječacima. Fizičko nasilje vrlo je lako otkriti, a neki nalazi upućuju na to da ono ostavlja najmanje posljedica na psihičko zdravlje žrtvi, pogotovo u slučaju dječaka. Psihičko, elektroničko i relacijsko nasilje teže je otkriti, a utvrđeno je da ti oblici nasilja znaju ostaviti velike posljedice na psihičko zdravlje žrtvi, pogotovo u slučaju djevojčica. Ne pomaže ni činjenica da djevojčice najčešće rjeđe prijavljuju pretrpljeno nasilje nego dječaci. Unatoč tome, potrebno je ozbiljno shvatiti svaki oblik nasilja i brzo djelovati u njegovu rješavanju, bez obzira radi li se o djevojčicama ili dječacima.

Vršnjačko je nasilje problem koji se pojavljuje svuda, a u skandinavskim se državama najviše proučavalo. Što se tiče Republike Hrvatske, postoje mnogi dokumenti koji se bave njegovom problematikom, kao i programi suzbijanja vršnjačkog nasilja koji se donose svakih nekoliko godina. Njihovi su ciljevi zaštita prava djece, provoditi programe i radionice za djecu i uključiti cijelu zajednicu u svrhu smanjenja vršnjačkog nasilja. Na globalnoj je razini najpoznatiji Olweusov program prevencije vršnjačkog nasilja, koji je dokaz da uključenost cijele zajednice, težnja za razumijevanjem žrtvi i počinitelja, zajedničke aktivnosti i edukacija te stalno kažnjavanje vršnjačkog nasilja na nenasilan način mogu puno doprinijeti smanjenju vršnjačkog nasilja.

10. POPIS LITERATURE

- Aceves M. J., Hinshaw S.P., Mendoza-Denton R. i sur. (2010). Seek Help from Teachers or Fight Back? Student Perceptions of Teachers' Actions during Conflicts and Responses to Peer Victimization. *J Youth Adolescence* 39, 658–669 doi: <https://doi.org/10.1007/s10964-009-9441-9>
- Ackers M. J. (2012). Cyberbullying: through the eyes of children and young people. *Educational Psychology in Practice*, 28:2, 141-157. doi: 10.1080/02667363.2012.665356
- Allison S., Roeger L., Reinfeld-Kirkman N. (2009). Does school bullying affect adult health? Population survey of health-related quality of life and past victimization. *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry* 2009; 43:1163–1170
- Armitage R. (2021). Bullying in children: impact on child health. *BMJ Paediatrics Open* 2021;5:e000939. doi:10.1136/bmjpo-2020-000939
- Arseneault L. (2017). The long-term impact of bullying victimization on mental health. *World Psychiatry*. Feb;16(1):27-28. doi: 10.1002/wps.20399.
- Arslan G., Allen K. A. i Tanhan A. (2021). School Bullying, Mental Health, and Wellbeing in Adolescents: Mediating Impact of Positive Psychological Orientations. *Child Ind Res* 14, 1007–1026. doi: <https://doi.org/10.1007/s12187-020-09780-2>
- Baier D., Hong J.S., Kliem S., Bergmann M. C. (2019). Consequences of Bullying on Adolescents' Mental Health in Germany: Comparing Face-to-Face Bullying and Cyberbullying. *J Child Fam Stud* 28, 2347–2357. doi: <https://doi.org/10.1007/s10826-018-1181-6>
- Baker E. H. (2014). Socioeconomic Status, Definition. *The Wiley Blackwell Encyclopedia of Health, Illness, Behavior, and Society, First Edition*
- Balaž Gilja A., Tutić Grokša I. (2021). Nasilje među djecom – doprinos pravnih propisa rješavanju socijanog problema. *Pravnik : časopis za pravna i društvena pitanja, Vol. 55, br. 107,*

- Barker E. D., Boivin M., Brendgren M. i sur. (2008). Predictive Validity and Early Predictors of Peer-Victimization Trajectories in Preschool. *Archives of General Psychiatry*;65; 1185-1192.
- Barlett C. P., Simmers M. M., Roth B. i Gentile D. (2021). Comparing cyberbullying prevalence and process before and during the COVID-19 pandemic. *The Journal of Social Psychology*, 161:4, 408-418. doi: 10.1080/00224545.2021.1918619
- Baumeister R. F. (2011). Need-to-belong theory. *Handbook of theories of social psychology*, 2, 121-140. doi: <https://doi.org/10.4135/9781446249222.n32>
- Boulton M. J., Smith P. K. (1994). Bully/victim problems in middle-school children: Stability, self-perceived competence, peer perceptions and peer acceptance. *British Journal of Developmental Psychology*, 12,315-329
- Chan H. C. (O). i Wong, D. S. (2015). Traditional school bullying and cyberbullying in Chinese societies: Prevalence and a review of the whole-school intervention approach. *Aggression and Violent Behavior*, 23, 98-108. doi: <https://doi.org/10.1016/j.avb.2015.05.010>
- Coloroso, B. (2004). Nasilnik, žrtva i promatrač: od vrtića do srednje škole – kako roditelji i učitelji mogu pomoći u prekidanju kruga nasilja. *Zagreb: Bios*
- Copeland W. E., Wolke D., Angold A., Costello E. J. (2013). Adult Psychiatric Outcomes of Bullying and Being Bullied by Peers in Childhood and Adolescence. *JAMA Psychiatry*. 2013;70(4):419–426. doi:10.1001/jamapsychiatry.2013.504
- Craig W. M. (1997). The Relationship Among Bullying, Victimization, Depression, Anxiety, and Aggression in Elementary School Children. *Person. individ. Dif/: Vol. 24, No. 1, pp. 123-130, 1998*
- Dake J. A., Price J. H., Telljohann S. K. (2003). The Nature and Extent of Bullying at School. *Journal of School Health, Vol. 73, No. 5*
- Dantchev S., Hickman M., Heron J., Zammit S. i Wolke D. (2019). The Independent and Cumulative Effects of Sibling and Peer Bullying in Childhood on Depression, Anxiety, Suicidal Ideation, and Self-Harm in Adulthood. *Front. Psychiatry* 10:651. doi: 10.3389/fpsy.2019.00651

- deLara E. W. (2019). Consequences of Childhood Bullying on Mental Health and Relationships for Young Adults. *J Child Fam Stud* 28, 2379–2389. doi: <https://doi.org/10.1007/s10826-018-1197-y>
- deLara E. W. (2022). Family Bullying in Childhood: Consequences for Young Adults. *Journal of Interpersonal Violence*, 37(3–4), NP2206–NP2226. doi: <https://doi.org/10.1177/0886260520934450>
- Due P., Damsgaard M. T., Lund R., Holstein B. E. (2009). Is bullying equally harmful for rich and poor children?: a study of bullying and depression from age 15 to 27. *European Journal of Public Health, Volume 19, Issue 5, Pages 464–469*. doi: <https://doi.org/10.1093/eurpub/ckp099>
- Dupper D. R. (2013). School Bullying New Perspectives on a Growing Problem. *School Social Work Association in America*.
- Elez K. (2003). Nasilništvo i samopoimanje u djece osnovnoškolske dobi. (Diplomski rad) *Sveučilište u zagrebu, Filozofski fakultet, Odsjek za psihologiju*
- Gaffney H., Farrington D. P., Espelage D. L., Ttofi M. M. (2019). Are cyberbullying intervention and prevention programs effective? *A systematic and meta-analytical review, Aggression and Violent Behavior, Volume 45*
- Gupta S., Jawanda M. K. (2020). The impacts of COVID-19 on children. *Acta Paediatr.* 109(11):2181-2183. doi: 10.1111/apa.15484.
- Hase C. N., Goldberg S. B., Smith D., Stuck A. i Campain J. (2015). Impacts of Traditional Bullying and Cyberbullying on the Mental Health of Middle School and High School Students. *Psychology in the Schools, Vol. 52(6)*. doi: 10.1002/pits.21841
- Hinduja S. i Patchin J. W. (2008). Cyberbullying: An Exploratory Analysis of Factors Related to Offending and Victimization. *Deviant Behavior, 29:2, 129-156*, doi: 10.1080/01639620701457816
- Hrvatska enciklopedija <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=2852> pristupljeno 4. rujna 2023.

- Hymel S. i Swearer S. M. (2015). Four decades of research on school bullying: An introduction. *American Psychologist*, 70(4), 293–299. doi: <https://doi.org/10.1037/a0038928>
- Iossi Silva M. A., Pereira B., Mendonça D., Nunes B., de Oliveira W. A. (2013). The Involvement of Girls and Boys with Bullying: An Analysis of Gender Differences. *Int. J. Environ. Res. Public Health* 2013, 10, 6820–6831. doi: <https://doi.org/10.3390/ijerph10126820>
- Jadambaa A., Thomas H. J., Scott J. G., Graves N., Brain D. i Pacella R. (2019). Prevalence of traditional bullying and cyberbullying among children and adolescents in Australia: A systematic review and meta-analysis. *Australian & New Zealand Journal of Psychiatry*. doi: <https://doi.org/10.1177/0004867419846393>
- Király O., Potenza M. N., Stein D. J. i sur. Preventing problematic internet use during the COVID-19 pandemic: Consensus guidance. *Comprehensive Psychiatry, Volume 100, 152180, ISSN 0010-440X* doi: <https://doi.org/10.1016/j.comppsy.2020.152180>.
- Klomek A. B., Sourander A., Niemelä S. i sur. (2009). Childhood bullying behaviors as a risk for suicide attempts and completed suicides: a population-based birth cohort study. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry*; 48(3):254–261. doi: 10.1097/CHI.0b013e318196b91f.
- Konvencija o pravima djeteta (1990). *UN (rezolucija br. 44/25)*. https://www.unicef.hr/wp-content/uploads/2017/05/Konvencija_20o_20pravima_20djeteta_full.pdf pristupljeno 29. rujna 2023.
- Lukurić K. (2022) Materijalni status kao rizični čimbenik pojave nasilja među djecom, mladima i u obitelji. (Diplomski rad) Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet. Preuzeto s: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:199:463574>.
- Mkhize S i Gopal N. Cyberbullying (2021). Perpetration: Children and Youth at Risk of Victimization during Covid-19 Lockdown. *International Journal of Criminology and Sociology*, 10, 525–537
- Modecki K. L., Minchin J., Harbaugh A. G. i sur. (2014). Bullying Prevalence Across Contexts:

A Meta-analysis Measuring Cyber and Traditional Bullying. *Journal of Adolescent Health* 55 602e611. doi: <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2014.06.007>

Montano F. (2021). Odnos potrebe za pripadanjem i rizičnog ponašanja kod adolescenata.

(Završni rad) Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet. Preuzeto s: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:351476>.

Nacionalna strategija za prava djece u RH za razdoblje od 2014. do 2020. godine (2014). *Vlada*

RH (Narodne novine, broj 150/2011)

<https://vlada.gov.hr/UserDocsImages/ZPPI/Strategije%20-%20OGP/socijalna%20politika/NACIONALNA%20STRATEGIJA%20ZA%20PRAVA%20DJECE%20U%20RHZA%20RAZDOBLJE%20OD%202014.%20DO%202020.%20GODINE%5B1%5D.pdf> pristupljeno 29. kolovoza 2023.

Nacionalni plan za prava djece u Republici Hrvatskoj (2022). *Ministarstvo rada, mirovinskoga sustava, obitelji i socijalne politike*.

Olweus D. (2012). Cyberbullying: An Overrated Phenomenon? *European Journal of Developmental Psychology*, 9:5, 520-538 doi: 10.1080/17405629.2012.682358

Olweus D., Limber S. P. (2010). Bullying in school: evaluation and dissemination of the Olweus Bullying Prevention Program. *Am J Orthopsychiatry*. doi: 10.1111/j.1939-0025.2010.01015.x. PMID: 20397997.

Olweus D., Limber S. P. i Breivik K. (2019). Addressing Specific Forms of Bullying: A Large-Scale Evaluation of the Olweus Bullying Prevention Program. *International Journal of Bullying Prevention*. doi: <https://doi.org/10.1007/s42380-019-00009-7>

Olweus D., Solberg M. E., Breivik K. (2018). Long-term school-level effects of the Olweus Bullying Prevention Program (OBPP). *Scandinavian Journal of Psychology*. doi: 10.1111/sjop.12486

Ossa F. C., Jantzer V., Eppelmann L., Parzer P., Resch F., Kaess M. (2021). Effects and moderators of the Olweus bullying prevention program (OBPP) in Germany, *European Child & Adolescent Psychiatry* 30:1745–1754.

- Pichel, R., Foody, M., O'Higgins Norman, J., Feijóo, S., Varela, J., Rial, A. (2021). Bullying, Cyberbullying and the Overlap: What Does Age Have to Do with It? *Sustainability* 2021, 13, 8527. doi: <https://doi.org/10.3390/su13158527>
- Rech R. R., Halpern R., Tedesco A., Santos D. F. (2013). Prevalence and characteristics of victims and perpetrators of bullying. *J Pediatr (Rio J)*. 2013;89:164–70. doi: <https://doi.org/10.1016/j.jped.2013.03.006>
- Reić Ercegovac I. (2016). Doživljeno vršnjačko nasilje: relacije s dobi, spolom, razrednim ozračjem i školskim uspjehom. *Školski vjesnik : časopis za pedagogijsku teoriju i praksu*, Vol. 65 No. 2. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/177992>.
- Rivers I. i Smith P. K. (1994). Types of Bullying Behaviour and Their Correlates. *AGGRESSIVE BEHAVIOR Volume 20, pages 359-368*. doi: [https://doi.org/10.1002/1098-2337\(1994\)20:5<359::AID-AB2480200503>3.0.CO;2-J](https://doi.org/10.1002/1098-2337(1994)20:5<359::AID-AB2480200503>3.0.CO;2-J)
- Rivers I., Duncan N. i Besag V. E. (2007). *Bullying A Handbook for Educators and Parents*. Westport: Praeger Publishers.
- Roša A. (2021). (Diplomski rad) Nasilje u obitelji kroz prizmu prekršajnog prava. Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Pravni fakultet Osijek. Preuzeto s: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:132:241233>
- Runions K. C., Bak M. (2015). Online Moral Disengagement, Cyberbullying, and Cyber-Aggression. *Cyberpsychol Behav Soc Netw*. Jul;18(7):400-5. doi: 10.1089/cyber.2014.0670. PMID: 26167839.
- Shin, S.Y.; Choi, Y.-J. (2021). Comparison of Cyberbullying before and after the COVID-19 Pandemic in Korea. *Int. J. Environ. Res. Public Health* 18, 10085. doi: <https://doi.org/10.3390/ijerph181910085>
- Shute R., Owens L. i Slee P. (2008). Everyday Victimization of Adolescent Girls by Boys: Sexual Harassment, Bullying or Aggression? *Sex Roles* 58:477–489. doi: 10.1007/s11199-007-9363-5
- Slonje R., Smith P. K., Frisén A. (2012). The nature of cyberbullying, and strategies for

- prevention. *Computers in Human Behavior*, Volume 29, Issue 1, 2013, Pages 26-32. doi: <https://doi.org/10.1016/j.chb.2012.05.024>
- Smith P. K. i Ananiadou K. (2003). The Nature of School Bullying and the Effectiveness of School-Based Interventions. *Journal of Applied Psychoanalytic Studies*, Vol. 5, No. 2.
- Smith P. K., Talamelli L., Cowie H., Naylor P., Chauhan P. (2004). Profiles of non-victims, escaped victims, continuing victims and new victims of school bullying. *British Journal of Educational Psychology* 74, 565–581.
- Strategija Vijeća Europe za prava djeteta (2016. – 2021.) (2016). *Vijeće Europe*.
<https://rm.coe.int/strategija-vijeca-europe-za-prava-djeteta-croatia/1680931c64>
pristupljeno: 2. rujna 2023.
- Suler J. (2005). The Online Disinhibiton Effect. *International Journal of Applied Psychoanalytic Studies*, Vol. 2, No. 2 © Whurr Publishers Ltd
- Sušac N., Ajduković M., Rimac I. (2016) Učestalost vršnjačkog nasilja s obzirom na obilježja adolescenata i doživljeno nasilje u obitelji. *Psihologijske teme*, 25, 2016 (2), 197-221
- Sweeting H. i West P. (2001). Being different: correlates of the experience of teasing and bullying at age 11. *Research Papers in Education*, 16:3, 225-246. doi: <http://dx.doi.org/10.1080/02671520110058679>
- Tadić M. (2021). (Diplomski rad) Vršnjačko nasilje i (kazneno) pravni odgovori. *Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Pravni fakultet Osijek*. Preuzeto s: : <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:132:700983>
- Vejmelka L., Matkovic R., Rajter M. (2022). Cyberbullying in COVID-19 Pandemic Decreases? Research of Internet Habits of Croatian Adolescents. *Information* 13, 586. doi: <https://doi.org/10.3390/info13120586>
- Vejmelka L., Strabić N. i Jazvo M. (2017). Online Activities and Risk Behaviors among Adolescents in the Virtual Environment. *Društvena istraživanja*, 26 (1), 59-78. doi: <https://doi.org/10.5559/di.26.1.04>

- Velki T. i Kuterovac Jagodić G. (2016). Can We Also Predict Electronic Peer Violence Based On the Predictors of Traditional Peer Violence?. *Društvena istraživanja*, 25 (4), 523-545. doi: <https://doi.org/10.5559/di.25.4.05>
- Velki, T. i Kuterovac Jagodić, G. (2016). Can We Also Predict Electronic Peer Violence Based On the Predictors of Traditional Peer Violence?. *Društvena istraživanja*, 25 (4), 523-545. doi: <https://doi.org/10.5559/di.25.4.05>
- Vojković T. (2014). Povezanost depresije, vršnjačkog nasilja i fizičkih obračuna u ranoj adolescenciji. (Diplomski rad) Sveučilište u Splitu, Medicinski fakultet. Preuzeto s: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:171:081384>
- Wang L., Ngai S. S. (2020). The effects of anonymity, invisibility, asynchrony, and moral disengagement on cyberbullying perpetration among school-aged children in China. *Children and Youth Services Review*, Volume 119